

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské sociální práce

Tomáš Šenovský, DiS.

Sociálně právní ochrana dětí v ČR a vybrané problémy spojené s jejím
výkonem

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

Obor: Charitativní sociální práce

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 15. dubna 2010

Tomáš Šenovský

Děkuji Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za odborné vedení práce, trpělivost, mnoho cenných rad a podnětů.

OBSAH

Úvod	5
1. Historický vývoj sociálně právní ochrany dětí na našem území od roku 1863 do současnosti.....	7
1.1. Péče o mládež od roku 1863 o roku 1918	7
1.2. Péče o mládež po vzniku samostatného Československa.....	9
1.3. Vývoj péče o mládež od roku 1945 až do současnosti.....	10
2. Právní ukotvení ochrany dětí v ČR a její aktéři.....	13
2.1. Mezinárodněprávní úprava ochrany dětí	14
2.2. Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR.....	15
3. Vybrané situace řešené orgánem sociálně-právní ochrany	18
3.1. Rozvod.....	19
3.2. Kriminalita mládeže	21
4. Vybrané případy z praxe a jejich zhodnocení.....	23
4.1. Příklad první	23
4.2. Příklad druhý	28
4.3. Příklad třetí	33
4.4. Příklad čtvrtý	38
Závěr.....	41
Anotace.....	43
Seznam použitých zdrojů.....	44

Úvod

Výkon sociálně právní ochrany dětí a mládeže je v ČR většinou realizován bez větších obtíží, ale samozřejmě jsou případy, u kterých se i přes veškerou intervenci orgánu sociálně právní ochrany (OSPOD), soudů a dalších institucí nedaří najít řešení situace uspokojivé pro všechny zúčastněné. Výkonem sociálně právní ochrany se rozumí především:

Ochrana práv a nároku dětí na příznivý vývoj a řádnou výchovu včetně jejich zájmů a působení na obnovení narušených funkcí rodiny. Tedy především preventivní práce vůči selhávání rodičovských funkcí, pomoc při řešení složitých situací rodin jevících se jako rizikových a snaha na udržení rodiny pohromadě.¹

Mohou to být případy, kdy se jeden z rodičů nehodlá smířit s faktem, že dítě dostal do péče druhý rodič, nebo kdy se ještě před rozvedením manželství rozpoutá doslova válka mezi oběma partnery spojená s ovlivňováním a stresováním dětí, což je pro jejich další vývoj velmi škodlivé. S tímto souvisí další typ případu, kdy dítě i přes rozhodnutí soudu odmítá být právě u rodiče, do jehož péče ho soud svěřil ať už natrvalo, nebo pouze na pravidelné návštěvy u jednoho z rodičů. Další typ případů tvoří situace, kdy např. dítě cizí státní příslušnosti uteče z domova a přes hranice se dostane do ČR. V tomto případě mohou nastat při výkonu povinností orgánu sociálně právní ochrany dětí značné potíže.

V takové situaci je třeba kontaktovat rodiče nebo jinou osobu odpovědnou za výchovu dítěte, aby dítě převzali na místě, které je k tomu určeno. To je v kompetenci obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který spolupracuje s Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně a dalšími pomáhajícími institucemi jako jsou např. zařízení ústavní či ochranné výchovy.

Ne vždy je však spolupráce všech těchto institucí v dané situaci bezproblémová, zejména v krizových případech, kdy nemohou všechny tyto instituce adekvátně na danou situaci zareagovat a okamžitě ji řešit. Pokud se k takovému případu přidají ještě další faktory, jako je třeba skutečnost, že dané dítě spáchalo na území ČR trestný čin či přestupek, je spolupráce všech subjektů problematická a mohou nastat potíže s okamžitým umístěním dítěte do zařízení, kde zůstane do doby, než bude předáno rodiči, nebo jiné osobě zodpovědné za jeho výchovu. Poslední problémovou oblastí, na kterou se v práci zaměřím, je dětská kriminalita a problémy s ní spojené.

Cílem této práce je vyhledat ve spisové dokumentaci orgánu OSPOD výše zmíněné

¹ MNV a MŠMT, *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995 – 2004*, s. 8.

případy, popsat je, analyzovat proces jejich řešení a identifikovat případné nedostatky, které se mohly v tomto procesu vyskytnout, a případně doplnit vlastní názory na řešení.

Metody užívané v této práci zahrnují analýzu literatury, pozorování, rozhovor a analýzu spisové dokumentace. Literatura užitá v této práci se týká především psychiky dítěte v různých situacích a vztahů v rodině. Dále využívám zákony, právní normy a především pak spisovou dokumentaci orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Mnohé z těchto případů totiž trvají i několik let, nepodaří se najít řešení a končí až tím, že dítě dosáhne plnoletosti. Tímto případ pro orgán SPOD končí a uzavře se. O tom, jak je toto téma aktuální, svědčí i fakt, že sami pracovníci orgánů sociálně právní ochrany mnohdy při takovýchto „kauzách“ i přes veškeré úsilí ničeho nedosáhnou a narážejí jak na neochotu jiných institucí, se kterými spolupracují, tak na jejich přílišnou angažovanost, což je mnohdy ještě horší a samozřejmě také na nepřátelský postoj rodičů dítěte.

Práce je rozčleněna do čtyř kapitol. První dvě kapitoly popisují historický vývoj sociálně právní ochrany dětí na území ČR a teoretické vymezení pojmu *sociálně právní ochrana dětí* a její ukotvení v zákoně, popis pravomocí a povinností orgánů sociálně právní ochrany (OSPOD) a jejich pracovníků, situací a problémů, kterými se OSPOD zabývá. Třetí kapitola obsahuje popis a definice subjektů a událostí, se kterými se pracovníci OSPOD při své praxi setkávají. Čtvrtá kapitola pak obsahuje jednotlivé problémové případy, jejich analýzu a případně vlastní názory na jejich řešení.

1. Historický vývoj sociálně právní ochrany dětí na našem území od roku 1863 do současnosti

Začátky ochrany dětí na našem území byly skromné. Šlo hlavně o malé skupinky lidí nadšených pro dobrou věc, znalých místních poměrů, kteří tuto práci dělali dobrovolně, z lásky k potřebným dětem. Především to byli učitelé, již byli v bezprostředním styku s dětským světem. Toto „hnutí“ mohutnělo velmi spontánně a díky tomu myšlenka pomoci potřebným silně zakořenila na celém tehdejší území budoucího českého státu.²

1.1. Péče o mládež od roku 1863 o roku 1918

Roku 1863 byl vydán říšský zákon domovský č. 105 říšského zákoníku, na který navázal zemský zákon chudinský pro Čechy ze dne 3. 12. 1868. Tím byl položen základ veřejné správy ve prospěch sociálně potřebných osob a také základ institucionalizované sociálně – právní ochrany dětí na našem území. V rámci chudinské péče se osiřelým a opuštěným dětem poskytovala náhrada za chybějící péči vlastní rodiny, a to buď ve zvláštních ústavech (sirotčincích, dětských domovech, azylech a útulcích), nebo v pěstounské péči. V této době ještě nebyla jednoznačně vyřešena otázka, které péči dát přednost, zda péči ústavní nebo rodinné. Rozhodnuto bylo ve prospěch rodinné péče a to pouze na základě zdravého rozumu, jak uvádím v dalším odstavci. Vycházelo se z poznání, že pro výchovu dítěte je nejlepším prostředím rodina. Naopak ústavní prostředí výchovu dítěte zevšeobecňuje. Z těchto poznatků plynulo úsilí neumisťovat děti do ústavu na dlouhou dobu: ústav měl být považován za diagnostické zařízení, z něhož se děti po vyšetření fyzického a psychického stavu umístí do řádné rodiny. Pouze pokud to vyžadoval stav dítěte nebo již nebyla jiná možnost, bylo umístěno do péče odborného ústavu.³

Tyto děti lze rozdělit do dvou skupin. První tvořily děti, které se nemohly vrátit do původní rodiny, nenašli se pro ně pěstouni ani lidé vhodní k adopci. Druhou skupinu tvořila mládež mravně narušená, zpustlá a abnormální.⁴

V otázce, které možnosti dát při péči o dítě přednost, se velmi angažoval Dr. Kallab, který díky svým zkušenostem v oboru trestního soudnictví velmi vysoko cenil řádnou rodinnou výchovu. Tuto výchovu bylo tedy potřeba poskytnout dětem, kterým se jí nedostávalo. Šťastnou náhodou také poznal učitelku Annu Sychravou, která měla velmi dobré zkušenosti s umístováním dětí do pěstounských rodin. To Dr. Kallaba utvrdilo v jeho

² Srov. MUSIL J., *Cyril Stejskal – život a dílo*, s. 55.

³ Srov. NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 10.

⁴ Srov. MUSIL J., *Cyril Stejskal – život a dílo*, s. 89.

přesvědčení a k tomu přišel ještě s lepší myšlenkou, a to s rodinnou kolonií, dalším typem pěstounské péče, která byla vedena většinou ředitelem školy v daném místě. Tyto kolonie byly první svého druhu na území tehdejšího Rakouska.⁵

Hlavní cíl tedy byl, aby dítě dostalo řádné vychování a bylo připraveno vést spořádaný život. Pro územní celek tento zákon ukládal povinnost postarat se o ústavy potřebné pro osiřelé a opuštěné děti.

Veřejná péče o děti upravená tímto způsobem však měla své mínusy. Především to byl nedostatek finančních prostředků obcí, což brzdilo samotnou péči o dítě, a také preference náhradní rodinné péče uskutečňované v rámci chudinské péče. O tomto faktu píše Cyril Stejskal ve své studii Rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace:

*Tehdy ještě nebyli pěstouni vybíráni podle svých kvalit, ale nezřídka podle toho, kdo byl nejlacinější a přijal dítě do své péče na základě jakési obrácené dražby, za co nejnižší finanční příspěvek. Takové dítě si potom svůj denní chléb muselo tvrdě odpracovat.*⁶

To v praxi znamenalo, že dítě mohli dostat do péče i lidé, jejichž úroveň a životní podmínky byly nevyhovující, kteří dítě využili jako pracovní sílu výměnou pouze za to nejnnutnější jídlo a ošacení. Jak se dotyčnému dítěti v takových podmínkách vedlo, je u nás v dnešní době už jen těžko představitelné.

Z důvodu velkého finančního zatížení domovských obcí se již na konci devatenáctého století prosazovaly snahy o reformu celého systému a přesun chudinské péče na vyšší útvary veřejné správy, k čemuž částečně došlo na základě zákona č. 62/1901, který položil základy k utváření zemských sirotčích fondů.⁷

Současně s chudinskou péčí se u nás rozvíjela činnost dobrovolných organizací a institucí pro péči o mládež. Od roku 1904 se začaly formovat skupiny osob, které byly ochotné spolupracovat se samosprávnými orgány působícími v péči o děti právě z prostředků sirotčího fondu. Byly zřizovány tzv. okresní komise pro péči o mládež, které v zastoupení úřadu přijímaly patronát nad potřebnými dětmi a staraly se o rozdělování prostředků ze sbírek a o stravování dětí. O něco později v roce 1908 byla zřízena Česká zemská komise pro péči o mládež při Zemské školní radě, která i během první světové války, kdy se objevily tisíce válečných sirotků, otvírala dva až tři ústavy pro tyto děti

⁵ Srov. MUSIL J., *Cyril Stejskal – život a dílo*, s. 61.

⁶ STEJSKAL, C. in NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 10.

⁷ Srov. NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 10.

ročně a na své náklady umísťovala další i do ústavů jiných institucí.⁸

1.2. Péče o mládež po vzniku samostatného Československa

Vznikem samostatného Československa nebylo opuštěných ani ohrožených dětí, které potřebovaly pomoc. Změna však nastala uznáním záslužné činnosti komisí péče o mládež, a ty byly pověřovány dalšími úkoly. Z pomocných orgánů se tak staly orgány výkonné a souběžně se také rozvíjely další dobrovolné spolky a zařízení sociální péče, díky nimž se veřejné správě dostalo pomoci při řešení otázek sociální péče o mládež.

Veřejná sociální správa proto vycházela ze zásad, které vedly k organizování dobrovolné sociální péče tak, aby:

Dobrovolná sociální péče vytvářela soubornou síť pro všechny potřebné oblasti sociální péče a docházelo tak k žádoucí specializaci. Bylo nutné zabránit tomu, aby nedocházelo ke křížení práce a táž práce nebyla konána dvakrát, a tím nedocházelo k plýtvání silami dobrovolných pracovníků a finančními prostředky.⁹

Tyto zásady uplatnila státní správa (ministerstvo sociální péče) zejména při reorganizaci péče o mládež v okresech, kdy okresní střediska péče o mládež byla vyhlášena centry veškeré dobrovolné péče a jiná sdružení či zařízení k nim byla přiřčená jako zařízení sdružená. Činnost těchto okresních center lze stručně vymezit jako pomoc hlavně svobodným těhotným ženám a matkám před porodem i po něm, dále to byla právní ochrana a pomoc dětem (nemanželským, osiřelým, opuštěným a odkázaným na cizí péči), pomoc mladistvým delikventům, péče o dorost a poradny pro volbu povolání a také prázdninové pobyty a zotavovny.¹⁰

Za zmínku stojí také pokrok v oblasti náhradní rodinné péče. Celá instituce samozřejmě nebyla ničím novým, ale na rozdíl od situace před rokem 1918 se pěstouni vybírali na základě jejich vychovatelských kvalit a ne podle toho, kdo byl lacinější. Tzv. pěstounská knížka se neudělila osobě, která nebyla v pořádku po tělesné a duševní stránce, po stránce mravní, osobě, jež neměla dostatečné prostředky k vlastní obživě, neměla stálé bydliště, a také osobě, u které bylo důvodné podezření, že by dítě zneužila k žebrotě a výdělečné práci. Navíc bylo velké množství pěstounů, kteří se starali o dítě i bez finančního příspěvku. Výkazy činnosti za rok 1942 udávají, že za plat bylo u pěstounů

⁸ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 6.

⁹ STEJSKAL, C. in NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - komentář*, s. 11.

¹⁰ Srov. NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 12.

umístěno 3492 dětí a zdarma 4175 dětí¹¹ Zajímavá byla i myšlenka rodinných kolonií kdy místní důvěrník vyhledal 15 až 20 rodin vhodných pro přijetí dítěte, seskupil je, a měl tak každý den na očích všechny děti, které díky tomu nebyly rozptýleny po celém okrese.¹²

Další rozvoj péče o mládež byl přerušeno roku 1938, ale okresní péče o mládež a zemská ústředí působila po celou dobu okupace dále i s omezenými pravomocemi a aparátem.

1.3. Vývoj péče o mládež od roku 1945 až do současnosti

V tomto období byl vývoj ochrany dětí poznamenán změnou politických a společenských podmínek po ukončení Druhé světové války, kdy po vyhraných volbách na jaře 1946 začali komunisté postupně ztrácet podporu obyvatel a hrozil jim neúspěch ve volbách v roce 1948. Proto hledali způsob, jak se vypořádat s ostatními politickými stranami při zachování dojmu ústavnosti. Začali stupňovat kampaně za znárodňování průmyslu a posilovat své pozice v bezpečnostních složkách. Celý tento proces skončil datem 28.2.1948, kdy se k moci dostala komunistická strana. Celé zřízení stálo na ideologii komunismu, který je zaměřen antidemokraticky a antiliberálně. Byla to idea beztrždní společnosti založené na společném vlastnictví výrobních prostředků, kde práva a zájmy většiny byla vždy nadřazena právům a zájmům jednotlivce.

Z hlediska dalšího vývoje ochrany dětí je významný zákon č. 7/1946 Sb. o hromadném poručenství. Podle tohoto zákona mohl přednosta poručenského soudu pověřit hromadným poručenstvím buď instituci okresní péče o mládež, nebo okres či obec v případě, kdy nebylo vhodné osoby, která by byla ochotna přijmout poručenství, nebo v případě, kdy bylo nutné účinně hájit zájmy a práva poručence. Nositel tohoto hromadného poručenství následně vybral veřejné poručníky, kteří byli povinni zajišťovat případy, kdy byli nezletilci vydáni mravní zkáze, rodiče se nestarali o jejich výchovu a výživu, nebo v situacích, které mohli mít na nezletilce nepříznivý vliv.¹³ Následně přešly úkony péče o mládež na zemské a okresní národní výbory zákonem č.48/1947 Sb.¹⁴

Podstatný zásah do ochrany dětí přinesl zákon č. 69/1952 Sb. o sociálně právní ochraně mládeže. V tomto zákoně je již v prvním paragrafu zřetelně deklarován duch doby, který vycházel z mylných představ, že současně se změnou politických, hospodářských a sociálních poměrů v zemi automaticky odpadne jakákoliv příčina pro poskytování ochrany ohroženým dětem, protože každý občan bude zodpovědně plnit

¹¹ Srov. MUSIL, J., *Cyril Stejskal – život a dílo*, s. 73.

¹² Srov. tamtéž, s. 74.

¹³ Srov. VESELÁ, R., *Familie und Familienrecht in der Tschechischen Republik*, s. 103.

¹⁴ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 7.

poslání odpovědného rodiče. Tento zákon definoval sociálně-právní ochranu pouze jako výkon hromadného poručení a opatrovnictví, jako činnost poradní a pomocnou s tím, že stát přispívá na úhradu osobních potřeb dětí, které to potřebují.¹⁵

V praxi to znamenalo, že děti, které potřebovaly péči nahrazující péči rodičů, se umisťovaly výhradně do zařízení kolektivní péče a pouze ve výjimečných případech pokud se našla dostatečně prověřená rodina, která poskytovala záruku, že bude dítě vychováváno v lásce k demokratickému státu, bylo do ní dítě umístěno.

Organizačně tuto činnost zabezpečovaly úřadovny ochrany mládeži zřízené při soudech a spadající pod Ministerstvo spravedlnosti. Z této doby také pochází označení spisu vedeného orgánem ochrany mládeže jako „Om“ – ochrana mládeže.¹⁶

V otázce péče nahrazující péči rodičů přinesl výraznou změnu zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, který umožnil bez omezení svěřit dítě do výchovy jiného občana než rodiče, jestliže tento občan poskytuje záruku jeho řádné výchovy. Tomuto bodu předcházelo období dlouhého úsilí odborníků v oblasti dětské psychologie, pediatrie i sociální práce prokázat škodlivost dlouhodobého pobytu dítěte v ústavním zařízení na jeho psychiku i následnou schopnost samostatného života mimo ústav bez zkušeností a prožitků v rodině, bez osobního vzoru a lásky.¹⁷

Pomalu tedy začíná být uznáváno to, co píše M. Vágnerová:

*Nejvýznamnější sociální uskupení fungující jako primární socializační činitel, je rodina.*¹⁸

Ve světě se tehdy touto otázkou zabývala např. Meierhoferová, která ve své rozsáhlé studii dětí od 3 měsíců do 6 let věku v ústavech curyšského kantonu dokumentovala nepříznivé následky nedostatku mateřské péče a konstatovala, že většina těchto dětí nese výrazné známky hospitalismu s opožděním motorických a psychických funkcí a nápadnou apatií v chování.¹⁹ Také mnoho dalších pediatriů z nejrůznějších zemí upozorňovalo na závažnost psychického poškození ústavních dětí výstižnými klinickými popisy. Byli to např. Ščelovanov v SSSR, Bakwin v USA, Nitschke v Německu, Mormone v Itálii a jiní.²⁰

¹⁵ Srov. NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 13.

¹⁶ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 7.

¹⁷ Srov. NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 14.

¹⁸ VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie – dětství, dospívání, stáří*, s. 9.

¹⁹ Srov. LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., *Psychická deprivace v dětství*, s. 44.

²⁰ Srov. tamtéž, s. 45.

U nás pak hlavně Matějček, Nováková, Smržová, nebo Kolaříková, která:

shledala podstatnější opoždění vývoje až u 50% ústavních dětí a u zbývajících alespoň neúplnou školskou zralost. Varovně bylo její zjištění, že v domovech se zvýšenou výchovnou péčí bylo 38% dětí s předchozí pětiletou i delší ústavní výchovou. Jádro malformace těchto dětí vidí v emoční plochosti a nedokonalosti emočně sociálních vazeb, jejímiž nejčastějšími projevy bývá předčasná sexuální aktivita, nebo asociálnost (časté drobné krádeže, potulky).²¹

Vedle snahy všech odborníků, pediatrů a lékařů této doby má zcela specifický význam pro tyto změny také **Charta práv dítěte** z roku 1959, která ovlivnila tehdy připravovaný a právě v roce 1963 přijatý již zmíněný zákon o rodině, který nejenom zcela v protikladu tehdejší ideologii zdůraznil význam rodiny pro výchovu a péči o dítě, ale neobyčejně moderně také upravil některé zákonné normy týkající se vztahu rodičů a dětí a hlavně možností náhradní rodinné péče. Umožnil také znovuzavedení pěstounské péče, která byla u nás v roce 1951 zrušena z ideologických a politických důvodů, kdy na 6000 dětí tehdy ztratilo své pěstouny.²²

V roce 1969 pak přešla sociálně-právní ochrana dětí do působnosti nově zřízeného Ministerstva práce a sociálních věcí. Všechny výše uvedené předpisy i předpisy pozdější v podstatě zachovávaly stav ustálený od poloviny šedesátých let při současné definici nutných kompetencí.

Činnost institucí ve vymezených situacích upravoval zákon o rodině a z hlediska kompetenčního předpisy o sociálním zabezpečení. Tento stav bylo nutné hodnotit jako neuspokojivý, neboť neodpovídal potřebám dětí a nutné úrovni jejich ochrany.²³

Proto usnesení vlády č.1/1995 uložilo oddělit úpravu poměrů a ochrany dětí v předpisech povahy soukromoprávní od úpravy jejich ochrany státem, jako jejím garantem, v novém předpise povahy veřejnoprávní. Bylo třeba reagovat zejména na ústavně zaručenou ochranu dítěte obsaženou v Listině základních práv a svobod, na mezinárodní smlouvy, kterými je ČR vázána – zejména na Úmluvu o právech dítěte, dále na nové společenské jevy (různé formy závislosti, vliv médií), a také na atributy demokratické občanské společnosti, jako je účast nestátních subjektů, občanských i humanitárních sdružení a jednotlivců na výkonu sociálně-právní ochrany dětí.²⁴

²¹ Srov. LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., *Psychická deprivace v dětství*, s. 55.

²² Srov. DUNOVSKÝ, J., DYTRÝCH, Z., MATĚJČEK, Z., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, s. 37.

²³ NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí - Komentář*, s. 14.

²⁴ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 8.

2. Právní ukotvení ochrany dětí v ČR a její aktéři

Sociálně-právní ochrana dětí je cílená činnost, která zahrnuje zejména zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.²⁵

*Předním hlediskem je tedy zájem o blaho dítěte.*²⁶

Tuto činnost upravuje zejména zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který je vyústěním úsilí upravit postup státních orgánů a činnosti fyzických i právnických osob v oblasti sociálně-právní ochrany do samostatného právního předpisu. Ochrana práv dítěte je však součástí i jiných právních norem a je to tedy širší pojem, který tvoří předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Promítá se tedy do množství právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, občanskoprávní a trestní a z toho také vyplývá okruh subjektů, které se zabývají její realizací. Právní úpravu ochrany dítěte tedy nelze zahrnout do jediného právního předpisu.

Mezi tyto předpisy se řadí ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, která upravuje základní lidská práva. Ve vztahu k ochraně dětí lze uvést také práva hospodářská, kulturní a sociální. Tato hospodářská, kulturní a sociální práva upravuje hlava IV. Listiny základních práv a svobod.²⁷

Z celého výčtu základních lidských práv lze zmínit právo na život, na nedotknutelnost osoby, způsobilost každého mít práva, právo na ochranu jména, právo nebyt podroben mučení ani krutému či nelidskému zacházení a trestu a právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.²⁸

Ve vztahu k ohroženým dětem je nejvýznamnější článek 32 Listiny základních práv a svobod, kde je zdůrazněna potřeba poskytnout zvláštní ochranu dětem a mladistvým. Výslovně pak upravuje, že:

Péče o děti a jejich výchovu je právem rodičů, avšak za podmínky, že jejich rodičovská práva nejsou omezena. Odloučení nezletilých dětí od rodičů je možné proti vůli rodičů pouze rozhodnutím soudu na základě zákona, přičemž v podrobnostech je učiněn

²⁵ Srov. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí § 1, odstavec 1.

²⁶ Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí § 5.

²⁷ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 8.

²⁸ Srov. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., *Listina základních práv a svobod*

2.1. Mezinárodněprávní úprava ochrany dětí

Za nejvýznamnější dokument v této oblasti může být považována **Úmluva o právech dítěte**, která byla ratifikována roku 1991 v tehdejší ČSFR. Této komplexní mezinárodněprávní úpravě práv dítěte předcházela zejména **Ženevská deklarace práv dítěte** z roku 1924 a **Deklarace práv dítěte** přijatá Organizací spojených národů v roce 1959.

Pojem **blaho dítěte** je uveden v článku 3 Úmluvy o právech dítěte. Tento článek ukládá smluvním státům povinnost zajistit dítěti takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho. Současně zavazuje smluvní strany Úmluvy brát ohled na práva a povinnosti rodičů, zákonných zástupců dětí, nebo jiných jednotlivců, kteří jsou za ně právně zodpovědní. Toto ustanovení má významné postavení z pohledu výkladu právních norem, kdy všechny činnosti týkající se dítěte, mají brát plně a přednostně v úvahu jeho zájmy.³⁰

Tato úmluva již v prvním článku zcela nově definuje pojem „dítě“. Považuje se za ně každá lidská bytost mladší 18 let. Znamená to, že se dokument zřejmě záměrně vyhýbá tolik diskutované otázce začátku života člověka, který Charta práv dítěte definovala narozením. Současně v dalším článku vylučuje jakoukoliv diskriminaci dítěte, ať už je motivována jakkoliv. Tím jednoznačně prohlašuje rovnost každého dítěte a každého člověka vůbec. Dítě je totiž člověk v pravém slova smyslu. Dětství je sice první, ale již samostatnou fází života člověka. Tak je dítě díky své ohromné plasticitě schopno rozvíjet všechny své schopnosti a kapacity, a to nikoli jen ve zdraví. Dítěti je nutné v každé situaci zajistit jeho nejlepší zájem a prospěch ať už je to v první řadě v rodině, nebo v rámci společnosti a jejich nejrůznějších orgánů. To má být také nejvyšší prioritou v přístupu k dítěti vůbec. Dítěti je tedy přisouzena účast na všech lidských právech jako kterémukoliv jinému člověku. Velmi výrazné je přiznání právní subjektivity ve článku 12, kde je smluvním státům uloženo zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo svobodně tyto názory vyjádřit ve všech věcech, které se ho dotýkají.³¹

To otevírá otázku postavení dítěte ve společnosti, zvláště pak o vztahu k jeho rodičům, o jejich právech a povinnostech k dítěti a odpovědnosti za ně a ovšem i naopak. Přitom je jednoznačně zdůrazněno právo rodičů na dítě a právo dítěte na oba rodiče.³²

²⁹ Ústavní zákon č. 2/1993 Listina základních práv a svobod, Hlava IV, čl. 32.

³⁰ Srov. Sdělení MZV č. 104/1991 o přijetí Úmluvy o právech dítěte, Dostupné na www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf, 1.11.2009.

³¹ Srov. DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, s 38.

³² Srov. tamtéž, s 39.

Dále se problematikou ochrany dětí se na této úrovni významně a dlouhodobě podílí také Rada Evropy a její orgány. Příkladem může být přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, Evropské úmluvy o osvojení dětí a Evropské sociální charty.

2.2. Systém sociálně-právní ochrany dětí v ČR

Psychologický slovník definuje dítě, jako lidského jedince v období od narození do 15 let.³³ Pro účely sociálně právní ochrany se dítětem rozumí nezletilá osoba. Těmto nezletilým osobám se poskytuje sociálně právní ochrana zdarma s výjimkou pobytu dítěte ve výchovně-rekreačním táboře, pobytu v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a správy jmění dítěte. Podrobné podmínky, za jakých se dotyčnému dítěti sociálně právní ochrana poskytuje, upravuje příslušný zákon č. 359/1999 Sb.

O výkon povinností plynoucích z tohoto zákona se starají orgány sociálně právní ochrany dětí, jimiž jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodně-právní ochranu se sídlem v Brně.³⁴ Činnost orgánů sociálně-právní ochrany je velmi různorodá, proto v rámci jejich činnosti dochází k zaměření pracovníků na určité oblasti jako např. náhradní rodinná péče, rozvodová problematika nebo výchovné problémy mládeže.

Od těchto orgánů je však třeba rozlišovat ještě další subjekty, které sice sociálně-právní ochranu také poskytují, ale nejsou orgány sociálně-právní ochrany. Jedná se o obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu a další fyzické a právnické osoby, které jsou jejím výkonem pověřeny (tzv. pověřené osoby).³⁵

Sociálně – právní ochrana je dětem poskytována v **plném rozsahu**, kdy na poskytnutí mají nárok především děti, které jsou k území České republiky trvaleji a pevněji vázány. Nejčastěji jsou to děti se státním občanstvím ČR. Od této kategorie je třeba odlišit děti, kterým je ochrana poskytována v **omezeném rozsahu** (tzv. nejnutnějším). Ta se poskytuje, pokud se dítě na území ČR ocitne bez jakékoliv péče, je – li jeho život nebo příznivý vývoj vážně narušen či ohrožen. Zákon o sociálně-právní ochraně tímto nejnutnějším rozsahem míní především opatření na ochranu života a zdraví a zajištění uspokojování základních potřeb včetně zdravotní péče.³⁶

Zákon o sociálně-právní ochraně také vymezuje okruh dětí, na které se ochrana zejména zaměřuje. Jde o děti, u nichž je důvodný předpoklad, že budou ochranu potřebovat nejvíce. Mohou to být např. děti, jejichž rodiče neplní povinnosti vyplývající z rodičovské

³³ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*, s. 117.

³⁴ Srov. HOLUB, M., NOVÁ, H., *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*, s. 274.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 275.

³⁶ Srov. Zákon č. 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí, § 2, odst. 2. a § 37, odst. 1.

odpovědnosti, které vedou zahálčivý a nemravný život, opakovaně se dopouští úteků od rodičů, nebo na nich byl spáchán trestný čin ohrožující jejich život, zdraví či lidskou důstojnost.³⁷

Dítě má právo požádat orgány sociálně-právní ochrany a další subjekty, kterým přísluší ochrana práv dítěte, o pomoc při ochraně svého života a práv a tyto subjekty jsou povinny odpovídající pomoc poskytnout. Dítě má právo o tuto pomoc požádat i bez vědomí rodičů. Stejně tak má každé dítě právo formulovat své vlastní názory a pro účely sociálně právní-ochrany je svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se jej týkají. Těmto vyjádřením se má také věnovat náležitá pozornost odpovídající věku dítěte a jeho rozumové vyspělosti

Celým zákonem o sociálně-právní ochraně se prolíná poskytování **preventivní a poradenské činnosti**. Práva a povinnosti jednotlivých orgánů v oblasti preventivní a poradenské činnosti lze shrnout takto:

Obecní úřad v rámci preventivní a poradenské činnosti vyhledává děti, na které se sociálně-právní ochrana zejména zaměřuje. Mělo by jít hlavně o cílenou terénní sociální práci, při které budou nalezeny právě ohrožené děti. Dále se zaměřuje na projednání a odstranění nedostatků ve výchově dítěte a sleduje, zda je dětem dostatečně zamezováno v přístupu do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje ohrožující (např. podniky s hracími automaty). Z poradenských činností poskytuje rodičům dítěte na jejich žádost pomoc při uplatnění nároku dítěte na dávky státní sociální podpory a sociální péče. V neposlední řadě pak poskytuje obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností podněty k výkonu sociálně-právní ochrany ve věcech, k jejichž výkonu nemá obecní úřad oprávnění. **Obecní úřad obce s rozšířenou působností** je povinen sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a příčiny jejich vzniku a koná taková opatření, aby jejich působení zamezil. Musí tedy hodnotit sociální podmínky obyvatel v dané lokalitě a koncepčně na ně reagovat. Dále pomáhá rodičům při řešení výchovných či jiných problémů spojených s péčí o dítě a poskytuje poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené. Povinnost pomoci rodičům má úřad i v případě umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. To spočívá hlavně v uspořádání poměrů v rodině a vyřešení obtížné sociální situace tak, aby byl možný návrat dítěte do rodinného prostředí. V rámci poradenské činnosti pořádá kurzy a přednášky zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů, které souvisejí s péčí o dítě. Poradenství poskytuje také osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny zejména v otázkách spojených s výchovou svěřeného dítěte a pomáhá s jeho

³⁷ Srov. Zákon č. 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí, § 6, odst. 1.

přijetím do rodiny. Pokud rodiče nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte, nebo mu nezajistili odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv to potřebuje a bylo jim to doporučeno, může jim obecní úřad obce s rozšířenou působností naříditi povinně využít služeb odborného poradenského zařízení. Z významných činností, které upravují jiné zákony než zákon č. 359/1999 je to např. sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy, péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost a zprostředkování náhradní rodinné péče. **Krajský úřad** je dalším orgánem působícím na poradenském a preventivním poli. Podobně jako v předchozím případě zajišťuje přípravu fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny, včetně speciální přípravy přijetí dítěte do rodiny u pěstounské péče na přechodnou dobu. Všem těmto osobám také poskytuje poradenskou pomoc. Alespoň jednou za rok pak zabezpečuje konzultace o výkonu pěstounské péče, kterých se účastní odborníci na řešení výchovných a sociálních problémů a pěstouni, kteří mají trvalý pobyt na území kraje. Tady se také současní i budoucí pěstouni mohou podělit o své zkušenosti.³⁸

Obce v samostatné působnosti, které vytvářejí stejně tak jako **kraje v samostatné působnosti** podmínky pro kulturní, sportovní a jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí. **Komise pro sociálně - právní ochranu** koordinuje výkon sociálně-právní ochrany na území správního obvodu obce s rozšířenou působností, navrhuje a posuzuje předložené sociálně preventivní programy a doporučuje opatření, která mají být provedena v oblasti ochrany dětí před sociálně patologickými jevy. **Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany** mohou vykonávat pouze činnosti uvedené v zákoně č. 359/1999, konkrétně v §48. Tyto pověřené osoby ale mohou významně přispět k ochraně dětí zřízením zařízení sociálně-právní ochrany. Mohou to být **zařízení odborného poradenství pro péči o děti** (občanské poradny), **zařízení sociálně výchovné činnosti** (nízkoprahové kluby pro děti a mládež), **zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc** (krizová centra), **zařízení pro výkon pěstounské péče a výchovně rekreační tábory pro děti.**³⁹

³⁸ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 21 až 27.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 27.

3. Vybrané situace řešené orgánem sociálně-právní ochrany

Pracovníci OSPOD se při své praxi setkávají s řadou subjektů a situací. V této kapitole uvedu ty, které se vyskytují často a jsou také zastoupeny v případech, kterými se zabývám v další kapitole. Takovým klasickým subjektem je **rodina**. Definovat rodinu je velmi složité a v tomto ohledu také neexistuje žádná, obecně platná a jednotná definice. Lze ji však definovat z hlediska společensko-historického kontextu. Rodina se postupně vyčleňovala jako soukromý prostor, ve kterém měli jeho členové stále větší zájem být pohromadě, sdílet určitou intimitu a stali se citlivější na kvalitu vzájemných vztahů. Rodina se v průběhu dějin neustále mění a je obtížné její obrysy definovat.⁴⁰ V kontextu současné české rodiny lze použít např. následující definice:

Rodina je v Dunovského pojetí:

malou primární společenskou skupinou založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu substituujícím, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i celé společnosti.⁴¹

Grecmanová uvádí, že rodinou rozumíme:

společenství lidí, svazek dvou rovnoprávných partnerů, malá sociální skupina, společenská jednotka, která vzniká na základě manželského a pokrevního svazku a představuje komplex specifických vztahů mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi, rodinou a společností.⁴²

Každá rodina plní několik základních funkcí, které jsou stejné asi ve všech společenstvích. Jsou to funkce **reprodukční**, což znamená, že rodina stále zůstává základní jednotkou plození nové generace. Dále funkce **hospodářská**, která je v současné průmyslové společnosti značně oslabená, díky tomu, že rodina je dnes převážně spotřební jednotkou, která jen dovršuje finální verzi výroby. Poskytnutí emočního uspokojení všem členům rodiny se děje díky funkci **emocionální**. Nedílnou součástí emocionální (a vlastně

⁴⁰ Srov. DURKHEIM in SINGLY de, F., *Sociologie současné rodiny*, s. 10.

⁴¹ DUNOVSKÝ, J., *Dítě a poruchy rodiny*, s. 6.

⁴² GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E., BŮŽEK, A., *Obecná pedagogika II*, s. 7.

i hospodářské) funkce rodiny, je i její funkce **sociálně podpůrná**, která vystupuje do popředí zejména v době, kdy se u některého ze členů rodiny objeví psychosociální problémy, nebo onemocní. Uvedení dítěte do lidské společnosti, učení základním způsobům společenského chování a předání základních kulturních statků se děje na základě funkce **socializační**.⁴³ V rodině však neprobíhá pouze socializace dětí, ale také pokračuje socializace jejich dospělých členů.

Rodinu dnešní doby bychom mohli označit jako **vztahovou**. To znamená, že ke své rodině máme pevný vztah pouze proto, že máme pevný vztah k osobě svého otce, matky, své ženy a dětí. To je ve srovnání s minulostí pohled naprosto jiný. Dříve převládaly vztahy, které pramenily z „věcí“, což bylo důsledkem snahy udržet v rodině domácí statky a ve srovnání s tím se osobní ohledy zdály jako podružné. Také byl kladen větší důraz na pokračování rodové linie a předávání dědictví.⁴⁴ Současnou rodinu bychom mohli také označit jako **nukleární**, tvořenou jen rodiči a jejich dětmi, která je stále méně závislá na okruhu příbuzných. S tímto současným pojetím rodiny souvisejí také jevy označované jako **privatizace** a **socializace**. Na základě **privatizace** se kvalita rodiny nejvíce posuzuje podle kvality interpersonálních vztahů. **Socializace** pak znamená stále větší zásahy ze strany státu, který rodinu kontroluje, podporuje a reguluje vztahy uvnitř pomocí nejrůznějších opatření, norem a institucí, jako je např. právě OSPOD, nejrůznější rodinné poradny atd. Stát tak snižuje závislost na podpoře širší rodiny, sousedů a známých, závislost žen na mužích a dětí na rodičích.⁴⁵ Přesto, že je referenční model rodiny nukleární, ne každá rodina existuje v této podobě. Jsou také rodiny neúplné (jeden z rodičů a jeho dítě), nebo rodiny vzniklé opětovným manželským svazkem pro jednoho či oba rodiče (znovusložené rodiny). Tyto nukleární i znovusložené rodiny se mohou rozpadnout např. smrtí jednoho z partnerů, nebo rozvodem.

3.1. Rozvod

Typickým příkladem situace, se kterou se pracovníci OSPOD prakticky neustále setkávají, je **rozvod** manželů. Celý proces začíná podáním žádosti o rozvod jedním z manželů. V dnešní době, ještě než dojde k samotnému rozvodu, musí být rozhodnuto ve věci úpravy poměrů nezletilých dětí na dobu po rozvodu. To zahrnuje rozhodnutí, který z rodičů je bude mít ve své péči (pokud se rodiče a zástupce opatrovníka dohodnou, může soud schválit **péči střídavou**, nebo **společnou**, které upravuje novela zákona o rodině z roku 1998), upravení pravidelného styku dětí s druhým rodičem a stanovení výše

⁴³ Srov. LANGMEIER, D., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*, s. 183.

⁴⁴ Srov. de SINGLY, F., *Sociologie současné rodiny*, s. 11.

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 37.

výživného na nezletilé děti. Střídává péče, pokud jsou rodiče schopni domluvit se a dohodu realizovat, už není v našich podmínkách ničím neobvyklým a dítě tak žije po stejný časový úsek u každého z rodičů.

Naopak společná výchova není tak úplně běžná. V případě, že soud k tomuto kroku svolí, např. když rodiče i po rozvodu obývají společnou domácnost, nebo v případě, že je dítě skoro zletilé a s rodiči už prakticky nežije, jsou na rodiče kladeny velké nároky a musejí být schopni domluvy ve všech záležitostech, které se týkají výchovy dítěte, jako je např. materiální zajištění všech jeho školních i mimoškolních aktivit, vzdělání i volného času.⁴⁶

Rozvod, jak píše ve své knize Netrapte se po rozvodu, kde poskytuje lidem návod pro zvládnutí celé situace, Poupětová, je:

*pro každého trochu jiná cesta, jenž má své fáze, kterými je třeba projít. Když je obejdeme, problémy v nové životní situaci nás vracejí ke krokům, které jsou potřebné k zahojení. Např. nedokončený psychorozvod se může projevat roky trvajícím strachem riskovat další partnerský vztah, obdobnými potížemi v novém partnerském vztahu, nebo problémovým vztahem k sobě samému.*⁴⁷

Pro lepší popis celého procesu se rozlišují dva „druhy“ rozvodu, které se v průběhu celého procesu prolínají. Rozvod **právní** (upravuje zákon č. 94/1963 o rodině, hlava pátá, §24 až §29), který slouží k vnějšímu řešení celé situace, kdy spolu manželé již dále nechtějí nebo nemohou dále žít. Řeší způsob oddělení bydlení, rozdělení majetku, závazků a následnou výchovu společných nezletilých dětí. Je to také zpráva pro okolí, že manželé již nepatří k sobě – nastala změna jejich stavu. Právní rozvod je ovšem také důležitým krokem pro proces tzv. **psychorozvodu**. To je jakýsi vnitřní psychický proces, v jehož průběhu se člověk vyrovnává se zánikem manželství a všemi jeho důsledky.⁴⁸ Tento proces obvykle začíná již před podáním návrhu na rozvod (u jednoho z manželů) a pokračuje ještě po soudním rozvodu manželství. Pokud se proces psychorozvodu zastaví a jeden, či oba bývalí partneři neudělají nezbytné kroky k jeho dokončení, projeví se to často komplikacemi právního rozvodu. Ten se pak může změnit ve válku o majetek či děti, která nemusí skončit ani po vynesení rozsudku.⁴⁹

Zákon o rodině nabízí dvě možnosti, jak manželství ukončit. Je to **rozvod sporný**, nebo **nesporný**. Pro oba platí, že jsou-li v manželství nezletilé děti, nejprve musí být ve

⁴⁶ Srov. Společná a střídává péče, Dostupné na www.soc.cas.cz/info/cz/25066/Spolecna-a-stridava-pece.html 24.3. 2010

⁴⁷ POUPĚTOVÁ, Š., *Netrapte se po rozvodu*, s. 15.

⁴⁸ Srov. POUPĚTOVÁ, Š., *Netrapte se po rozvodu*, s. 16.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 17.

zvláštním řízení provedena úprava poměrů k těmto dětem na dobu po rozvodu. U **nesporného** rozvodu musí být splněny podmínky, že manželství trvalo alespoň rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý z manželů připojí. V takovém případě soud nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede. Musí být však předloženy náležitě písemné smlouvy včetně pravomocného rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí na dobu po rozvodu. U **sporného** rozvodu může soud manželství rozvést na návrh některého z manželů, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití, bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství. Zde tedy soud provádí dokazování k tomu, který z manželů a proč rozpad manželství zavínil. Tento rozvod přichází do úvahy tam, kde se manželé nedohodli ohledně majetku nebo nedosáhli shody v úpravě výchovného prostředí nebo výživného na děti. U tohoto typu rozvodu však není zaručeno, že soudce manželství rozvede. Vše záleží na provedeném dokazování, a také třeba na tom, zda jsou v rodině přítomny nezletilé děti a je např. možné vzít v úvahu obnovení manželství⁵⁰

3.2. Kriminalita mládeže

Dalším problémem, se kterým musí pracovník OSPOD bojovat, je v dnešní době stále více rozšířená **kriminalita nezletilých a mladistvých**. Kriminalitu lze definovat jako výskyt chování, které je v dané společnosti trestné, nežádoucí a nepřijatelné. Je to tedy neschopnost plnit základní požadavky a očekávání společnosti. S takovým chováním mládeže je častěji spojen pojem **delikvence**, který je z hlediska společensky nepřijatelného chování širším pojmem, protože zahrnuje také činy, které nejsou jinak trestné. To jsou např. přestupky nebo trestná činnost osob mladších 15 let, kdy nelze trest z důvodu věku uložit.⁵¹

Významným spouštěčem trestné činnosti mladistvých bývá nuda a nestrukturovaný volný čas spojený s potřebou odreagovat se např. formou adrenalinových aktivit, často překračujících „hranu zákona“.⁵² Dle Holase a Večerky se adolescenti podílejí na majetkových trestných činech v celé čtvrtině případů a desetina z těchto případů naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. Ve srovnání s kriminalitou dospělých si adolescenti ani děti nezadají s kriminalitou dospělých, včetně vzrůstající agresivity a brutality těchto činů.⁵³ Marešová popisuje, že děti a mladiství se nejčastěji dopouštějí majetkové kriminality, což představuje více než polovinu ze všech jimi spáchaných trestných činů.

⁵⁰ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, §24 a §24a.

⁵¹ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J., *Sociální patologie*, s. 156.

⁵² Srov. PAVLOVSKÝ, P., *Soudní psychiatrie a psychologie*, s. 156.

⁵³ HOLAS a VEČERKA in PAVLOVSKÝ, P., *Soudní psychiatrie a psychologie*, s. 156.

Násilné trestné činy však tvoří 21% z celkového počtu trestných činů, které spáchaly děti nebo mladiství, což není zanedbatelné číslo.⁵⁴

To je část problému, která v současnosti dělá nejen pracovníkům OSPOD velké starosti. Zvláště varující by měla být policejní statistika, podle které sice klesá počet trestných činů mladistvých, ale rapidně narůstá podíl násilných trestných činů, a to i mezi dětmi do 15 let. Tyto děti nemohou být trestně stíhány a maximálně je u nich nařízena ochranná výchova. Navíc jsou si velmi dobře vědomy toho, že nemohou být potrestány.⁵⁵

Tento pokles je však relativní. Vzhledem k provedené novele §89, odstavce 11 trestního zákona, který hovoří o škodě nikoliv nepatrné (částka 5000Kč), čili momentu od kterého se po ukradení věci v takové a vyšší hodnotě jedná o trestný čin, prakticky dochází k dekriminálnímu velkého počtu útoků proti majetku, které jsou dnes klasifikovány už jen jako přestupek. Do policejních statistik se tedy nedostanou a dochází ke zkreslení těchto statistik.⁵⁶

Jedna z příčin těchto problémů by mohla být v mezilidských vztazích. V dnešní době dochází mj. vlivem mnohosti kontaktů, které každý člověk má k jisté nutné lhostejnosti v komunikaci a oslabení sociální kontroly, s jejímž oslabením roste tolerance k nelegálnímu a antisociálnímu chování. Rodina a škola neplní řadu nezbytných funkcí (plnění těchto funkcí se časem stává náročnějším) a také nejsou vytvářeny dostatečné možnosti pro smysluplné využívání volného času, s čímž mohou souviset činnosti jako vandalismus (ničení majetku, drobné žhářství), pytláctví, potulky a požívání alkoholu, u nichž je charakteristickým rysem skupinovitost.⁵⁷ Dnes už rodiče nemají na své děti tolik času jako dříve a také výchova je v jistém směru náročnější a složitější než v době, kdy rodič měl vždy pravdu a stačilo přikázat nebo zakázat a dítě poslechlo bez výhrad. Člověk musí být schopen respektovat ostatní, samostatně se rozhodovat a z toho důvodu si rodiče více cení upřímnost (dítě jim nelže a jsou tak schopni reagovat na situace a problémy řešit) než slepou poslušnost. Navíc nemohou mít dítě pod dohledem celý den a už vůbec ne, pokud se jedná o mladistvého.

⁵⁴Srov. MAREŠOVÁ, A., *Současný stav kriminality mládeže*, s. 6, dostupné na www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf 24. 3. 2010

⁵⁵Srov. PAVLOVSKÝ, P., *Soudní psychiatrie a psychologie*, s. 158.

⁵⁶Srov. MAREŠOVÁ, A., *Současný stav kriminality mládeže*, s. 6, dostupné na www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf 24. 3. 2010

⁵⁷Srov. PAVLOVSKÝ, P., *Soudní psychiatrie a psychologie*, s. 162.

4. Vybrané případy z praxe a jejich zhodnocení

V této kapitole se budu věnovat konkrétním případům, které jsem zjistil ze spisové dokumentace orgánu sociálně-právní ochrany Magistrátu „města X“ se zhruba 50 tisíci obyvatel. První dvě kazuistiky popisují situaci rodiny, kde se po rozvodu začaly objevovat problémy mezi oběma partnery. V prvním případě je to matka, která tíhu celé situace neunesla. Ve druhém je problémovým činitelem otec.

Druhé dva případy se týkají dětí problémových. Jsou to děti, které svým chováním reagují na výchovné působení odlišněji než převážná většina ostatních. Nejčastěji jsou do této skupiny zahrnuty děti, které kradou, lžou, šikanují ostatní, chodí za školu, užívají drogy atd.⁵⁸ Ve všech případech jsou skutečná jména aktérů nahrazena jmény smyšlenými.

4.1. Případ první

Manželé Petra (narozená 1976) a Josef (narozen 1974) oba z bezproblémových rodin žili v celkem dobře fungujícím manželství, ze kterého se narodily dvě děti. Starší Jiří (1994) a mladší Karel (1998). Otec (SŠ) státní zaměstnanec, matka od ukončení SŠ (maturita) nepracuje a je evidována na úřadě práce. Celou rodinu finančně zabezpečuje otec, který si vydělává zhruba 32 tisíc Kč. Vše hradí on a rodina je finančně odkázána pouze na něj. Děti byly podle vyjádření školy vždy vzorně připravené i oblečené, ani ošetřující lékařka nikdy neshledala žádný problém.⁵⁹

Celý vztah fungoval až do doby, kdy paní Petra podala návrh na rozvod (leden 2009). Jediným uvedeným důvodem byly údajné neshody a neuspořádané vztahy v manželství. Petra tvrdí, že manžel je psychicky labilní, deptá ji i děti a pravidelně v domácnosti zasahuje policie. Podle následného vyjádření PČR však zcela zbytečně a kvůli nepodstatným věcem (manžel mne nechce pustit na internet, jelikož tvrdí, že pracuje). Josef rozvod odmítá, ale v domácnosti žijí odděleně. Nakonec je manželství rozvedeno, děti jsou svěřeny do péče matky a otec je povinen hradit výživné ve výši 4000 Kč na mladšího a 5000 Kč měsíčně na staršího syna. Vzhledem k tomu, že matka s dětmi zůstala v domácnosti, přijal otec rozhodnutí soudu o svěřením dětí do péče matky.⁶⁰ V tomto případě se jednalo o rozvod sporný.

O dva měsíce později nastaly první problémy. Matka je ve špatném psychickém stavu přijata do psychiatrické léčebny a děti jsou na tuto dobu u otce. Dne 30. 3. 2009

⁵⁸ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*, s. 118.

⁵⁹ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁶⁰ Srov. tamtéž.

přichází otec oznámit na OSPOD, že matka se nachází ve městě a s jiným mužem a porušuje tak řád léčebny, dle kterého ji nesmí opustit. Oznámil, že ji předal výživné na děti a dál se o ně starat nebude, když jsou v péči matky.⁶¹

Takový nezájem o děti ze strany otce byl však způsoben spíše momentální situací a vypjatými emocemi, než tím, že by se o své děti nechtěl starat. Jak se později ukázalo, měl o děti zájem a začal bojovat o jejich svěření do své péče.

Telefonický kontakt s vrchní sestrou psychiatrické léčebny potvrdil otcovo tvrzení s tím, že se paní Petra již nachází opět v léčebně. Dostala hysterický záchvat a bojí se, že ji chce OSPOD připravit o děti. Žádnou z nabídnutých alternativ nechce přijmout, na revers odešla z PL a vrátila se do stále ještě společné, i když oddělené domácnosti. O den později přišel pan Josef opět na oddělení OSPOD a sdělil, že musel za asistence PČR vykopnout dveře od bytu, protože ho Petra nechtěla pustit dovnitř a neotevřela ani PČR. Následně matka odvezla mladšího syna neznámo kam, starší zůstal doma. Starší syn otci sdělil, že nikam s matkou nepůjde, protože tady chodí do školy, má zde kamarády a chce zde zůstat.⁶²

Dne 1. 4. 2009 matka odhlásila děti ze školy, opouští byt a odmítá říct, kam chce jít. Otec změnil názor a celou situaci chce řešit, děti chce do své péče, a proto v této věci podal návrh k soudu. Tentýž den se na oddělení dostavila i matka a oznámila, že odjíždí do jiného města, kde mladší syn nastupuje do školy a žádá OSPOD, aby domluvil staršímu, který s ní jít nechce. Bylo domluveno, že se s ním na oddělení dostaví 2. 4. a pokusí se situaci vyřešit. Zde se mimo jiné zmínila, že požaduje zákaz styku otce s dětmi, ovšem jako jediný důvod uvedla své osobní neshody s ním. Sdělila, že odchází do podnájmu v jiném městě a chce svou adresu utajit, což ovšem vzhledem k jednání u soudu samozřejmě nebylo možné.⁶³

Co se týče zákazu styku s dětmi, jde nesporně o vážný zásah do práv rodiče a výrazné omezení jeho rodičovské zodpovědnosti, a proto podle zákona o rodině může o takovém opatření rozhodnout pouze soud. Výjimkou jsou situace, kdy zvláštní zákon svěřuje tuto pravomoc ve vymezených případech i jiným subjektům než soudu, jako je tomu např. v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, který výslovně zmocňuje ředitele školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy k tomu, aby zakázal návštěvu osob odpovědných za výchovu dítěte nebo jiných

⁶¹ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁶² Srov. tamtéž.

⁶³ Srov. tamtéž.

osob v zařízení v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí.⁶⁴ OSPOD tedy v takové věci rozhodnout nemohl, navíc k tomu ani nebyl žádný důvod.

Po necelých dvou měsících z podnájmu matka s dětmi odešla, kvůli stále nezaplacené kauci a dluhu na nájemném do azylového domu pro matky s dětmi ve stejném městě, kde je přijata 31. 5. 2009. Již o dva týdny později přišlo ze školy, kam děti chodily oznámení o velkém množství neomluvených hodin, a ředitelka žádala prošetření kvůli podezření na zanedbání rodičovské péče za strany matky. Při následném rozhovoru ve škole paní Petra slovně napadla ředitelku, dostala hysterický záchvat (dle lékaře z přivolané RZP), kdy tvrdila, že už i škola ji chce připravit o děti a tím, jak ji tady stresují, ona určitě umře, děti zůstanou samy a škola tím bude vinna.⁶⁵

Na tomto místě je třeba poznamenat, že po celou dobu si matka nehledala jakoukoliv práci a žije ze zhruba 15000 Kč měsíčně (dávky a výživné na děti). Může se zdát, že při nájmu 4500 Kč v azylovém domě ji na živobytí zůstane dost prostředků. Ovšem 20. 8. 2009 přišla na oddělení pomoci v hmotné nouzi, kde popsala svou neúnosnou finanční situaci a žádala o dávky pomoci v hmotné nouzi. V průběhu rozhovoru byla velmi rozrušená a stále opakovala, že děti mají hlad a ona nemá za co koupit jídlo a že peníze má jen ten psychopat (otec), který je stále vydírá a terorizuje. Celému jednání na oddělení byl přítomen i mladší Karel. Matce bylo doporučeno, aby se vrátila na azylový dům a začala si hledat zaměstnání. V průběhu jednání se zvedla, řekla, že syn má hlad a že mu za posledních 100 Kč jde koupit rohlík. Na oddělení se už nevrátila.⁶⁶

Zde byl problém v tom, že prakticky celý svůj dospělý život matka nepracovala. Rodinné finance vždy zabezpečoval manžel, který s nimi také hospodařil. Matka, která však také vlastnila kreditní kartu od společného účtu, byla zvyklá peníze pouze utrácet a to převážně pro svou potřebu. Není tedy divu, že když zůstala sama, neuměla s penězi hospodařit.

28. 8. 2009 požádala matka OSPOD o zajištění ubytování, protože jí hrozí výpověď z azylového domu, kvůli dluhům za pobyt. Sociální pracovník azylového domu vypracoval splátkový kalendář a na základě rozhodnutí orgánu pomoci v hmotné nouzi bylo matce zaplaceno 14 dnů pobytu v azylovém domě (jako jednorázová dávka), dále už měla podle dohody platit sama, jakmile dostane dávky a výživné. Dle vyjádření pracovníků azylového

⁶⁴ Srov. Zákon č. 94/1963 o rodině, §27.

⁶⁵ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁶⁶ Srov. tamtéž.

domu byla spolupráce s paní Petrou velmi problematická. Nerespektovala domovní řád, opouštěla azylový dům a nechávala zde děti bez dozoru, reagovala afektovaně a hystericky. Nechtěla přijmout žádná řešení ani návrhy a jednala iracionálně – jak sama tvrdila, neměla peníze ani na jídlo pro děti, ale přihlásila je do ZŠ vzdálené 20km od místa pobytu, což bylo vzhledem k nutnosti dojíždění a s tím spojených výdajů značně nerozumné. Tvrdila, že jsou všichni proti ní. Veškeré problémy řešila na poslední chvíli a ukázala tak, že není schopna hospodařit s finančními prostředky. Neustále žádala o podporu Charitu a další neziskové organizace, dokonce žebrala o peníze u jiných uživatelů azylového domu. Celkově byla její vnímání situace velmi zkreslené.⁶⁷

V tomto období začaly slovní rozepry mezi matkou a jejím starším synem. Ten několik dní dokonce strávil na krizovém pokoji, protože s matkou a svým mladším bratrem nechtěl v jedné místnosti být. Na oddělení OSPOD byl proveden s Jiřím rozhovor. Řekl, že si přeje žít s otcem, s matkou už být nechce a nechce ji už nikdy vidět. Po dotazu na bratra uvedl, že ten s matkou být chce, je na ní závislý a o otci mluví stejně jako matka (psychopat, vykořisťovatel, atd.) 15. 9. 2009 matka s oběma syny odešla z azylového domu a 5 dnů nikdo nevěděl, kde se nacházela. Do zařízení se pak vrátila podrážděná a napadala ostatní uživatele i zaměstnance. Bylo nařízeno soudní jednání ve věci obou synů. Starší Jiří byl svěřen do péče otci, mladší Karel byl svěřen babičce (matce paní Petry). Matce byla ustanovena povinnost platit na oba syny výživné. S ohledem na její sociální situaci ve výši 200Kč na každého. Otec se dobrovolně zavázal, že na mladšího syna bude babičce přispívat 4000Kč měsíčně. Matka se na místě odvolala.⁶⁸

28. 9. 2009 matka stále nepředala mladšího syna do péče babičky, jak jí bylo nařízeno. Nechala ho samotného na azylovém domě a odjela za bývalým manželem. Zde v místě jeho bydliště kontaktovala PČR a dožadovala se vstupu do domu a kontaktu se starším synem. Po zjištění celé situace ovšem policie matku vyvedla před dům a odjíždí. Ta zde potom křičela a kopala do dveří, následně nasedla do auta a odjela.⁶⁹

Na 30. 9. 2009 bylo nařízeno psychologické vyšetření mladšího Karla, kvůli jeho chování ve škole i v kolektivu dětí v azylovém domě. Bylo zjištěno, že otce vnímá velmi negativně, matku naopak velmi pozitivně. Co se týče jeho chování, to zřejmě souvisí s tím, že matka na něj nevědomými mechanismy přenáší své emoce. Kvůli zmapování celé situace však psycholožka doporučuje vyšetření všech, tedy otce, matky i druhého syna.⁷⁰

5. 10. 2009 proběhlo za účasti pracovníků OSPOD, psychologa a asistence PČR

⁶⁷ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁶⁸ Srov. tamtéž.

⁶⁹ Srov. tamtéž.

⁷⁰ Srov. tamtéž.

předání mladšího Karla do péče babičky. Ta přijela do azylového domu: hned jakmile ji paní Petra uviděla, začala ji urážet a opět dostala hysterický záchvat – do péče „psychotické babky“ prý syna nikdy nevydá, to raději obě děti do diagnostického ústavu a ona tam s nimi bude bydlet. Bylo jí vysvětleno, že toto je nesmysl. Naproti tomu Karel po vysvětlení celé situace bez problémů vyšel s jedním z policistů na chodbu k babičce a ještě matku uklidňoval, že bude vše v pořádku. Až po zavolání rychlé lékařské pomoci se podařilo matku uklidnit.⁷¹

29. 12. 2009 se pracovnice OSPODu dověděly, že matka je policií stíhána pro únos. V době kdy byla její matka (babička) v práci, přijela do domu, sbalila synovi všechny věci a odvezla ho na neznámé místo. Svědkem celé události byl bratr paní Petry, který bydlí v rodinném domě také a viděl ji z okna. Snažil se o pronásledování ve svém autě, ale kvůli hustému provozu nebyl úspěšný.⁷²

4. 1. 2010 potvrdil Krajský soud rozsudek Okresního soudu ve věci svěřením dětí do péče otce a babičky a nařídil znalecké posudky v oboru psychiatrie a pedopsychologie pro další jednání. Následně našla policie matku se synem 7. 1. 2010 v Uherském Brodě. Za asistence PČR jí byl syn odebrán a odvezen zpět k babičce.⁷³

Celý tento případ nemusel dopadnout pro matku obou chlapců tak špatně v případě, že by pracovníci OSPODu s matkou více pracovali a vhodně jí celou situaci podali. Při vhodně zvolené spolupráci s odborníky z jiných oblastí (např. psychologie, psychiatrie, pedagogika) a se sociálními pracovníky azylového domu mohli případ zvládnout mnohem lépe. Jedním z možných řešení by bylo působení na matku skrze její děti, protože je na ně velmi fixovaná a mohla to tedy pro ni být velmi dobrá motivace. Stejně tak ovšem mohly být děti i dobrou motivací pro otce. Místo odmítavého přístupu k celé věci mohl při vhodné spolupráci pracovníků a správném podání celé situace matku svých dětí alespoň částečně podporovat a přispět tak ke zlepšení jejího psychického stavu, protože toto vše má značný vliv na děti a v zájmu otce a rodičů vůbec, by měl být jejich co nejlepší harmonický vývoj. V případě, že by se podařilo takovou spolupráci dohodnout, mohla matka projít řádným léčením v PL a její stav mohl být pod kontrolou. Takto kvůli špatnému psychickému stavu matky a jejímu odmítavému postoji s ní ani pracovníci azylového domu nemohli efektivně pracovat, vhodně na ni působit a nedošlo tak k potřebné aktivizaci a změně v jejím přístupu k problémům, které měla např. v hospodaření s finančními prostředky.

V tomto případě zvolil OSPOD místo preventivních spíše až následná a represivní opatření. Spolupráce s jinými subjekty, což v tomto případě byl hlavně azylový dům

⁷¹ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁷² Srov. tamtéž.

⁷³ Srov. tamtéž.

a škola, byla zaměřena pouze na výměnu oznámení o vzniklých problémech. Pokud by spolupráce fungovala a škola, kam děti začaly chodit, byla informována o problémech, které matka měla, nemuselo při dobré spolupráci těchto dvou subjektů např. dojít až na následná řešení neomluvených absencí.

Na základě studie srovnávající obsah spisů OSPOD, kterou provedl IKSP (Institut pro kriminologii a sociální prevenci) a jejíž výsledky byly zveřejněny v roce 2009, se pokusím o podobné srovnání toho, co spis obsahoval a obsahovat měl dle §55 a §56 zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže, které konkretizují, co by měl daný spis obsahovat. Provedené srovnání se sice týkalo spisů mládeže delikventní a v této práci se jí týká jen jeden spis ze čtyř⁷⁴, ale i pracovníci orgánu péče o dítě vedou spis o dotyčných dětech, spolupracují se školou a podávají zprávy o celkové situaci rodiny soudu a tak alespoň orientační srovnání provedu.⁷⁵

Pro každé jednání si soud vyžádá zprávu o prošetření poměrů mladistvého. Takovou zprávu obsahoval spis hned několikrát, aktualizovanou pro každé jednání, které bylo nařízeno. Zpráva by měla obsahovat rodinnou a sociální anamnézu, údaje o poměrech a úrovni rodinného prostředí – tedy zda rodiče žijí ještě společně či odděleně a u koho z nich žijí děti, informace o jejich vzájemných vztazích a vztahu k dětem atd. Všechny tyto informace zde byly obsaženy a detailně popsány. Zprávu školy a ošetřujícího lékaře o dětech, jejich zdravotním stavu, prospěchu, nebo chování (které může poukazovat na problémy v jejich životě) spis neobsahuje. Informace byla doplněna pouze po telefonickém kontaktu s lékařem dětí a s ředitelkou školy, která měla informace o dětech zprostředkované od jejich učitelky. Ve spisu pak byla pouze málo říkající věta: „Ošetřující lékař i škola bez výhrad“. Bez výhrad k čemu? K péči rodičů, k chování dětí, jejich prospěchu? Celkově vzato však spis obsahoval podrobné informace a lze říci, že pracovníce péče o dítě se vedením spisu a doplňováním informací zabývala podrobně. V tomto případě však nefungovala vzájemná spolupráce institucí a odborníků z různých oblastí jak jsem již zmínil v hodnocení celého případu.

4.2. Případ druhý

Ve vztahu partnerů Jany (1976) a Stanislava (1976) bylo vše v pořádku. V roce 2004 se jim narodil syn Jan a vše vypadalo dobře. Od roku 2006 však podle matky začaly ve vztahu problémy a až do září 2007, kdy paní Jana podala žádost o svěřeni syna do své výchovy, spolu s druhem pouze žili ve společné domácnosti a vztah již nefungoval. Jako

⁷⁴ Čtvrtý případ se sice týká delikvence mladistvého, byla to ale krizová situace, o které byl proveden zápis a nový spis nebyl založen.

⁷⁵ Srov. VEČERKA, K., HOLAS, J., *Mládež v kriminologické perspektivě*, s 8.

hlavní důvod matka udala značně rozdílné názory na výchovu syna. Nemohli se dohodnout, před synem její výchovu zpochybňoval a jakékoliv kompromisy či jiné názory partner nebyl ochotný přijmout. S návrhem matky, aby byl syn svěřen do její péče, otec nesouhlasil a chtěl mít syna u sebe.⁷⁶

V souvislosti s nařízeným jednáním bylo v rodině provedeno v září 2007 šetření. Bylo zjištěno, že s ohledem na nezletilého syna dosud oba rodiče vedli společnou domácnost a výrazným problémem v jejich komunikaci byly skutečně rozdílné názory na výchovu syna, kdy rodiče nebyli schopni se nijak dohodnout a každý z nich přistupoval k výchově naprosto odlišně. Z tohoto důvodu byla rodičům dohodnuta konzultace v rodinné poradně. Rodičům bylo doporučeno, aby se v péči o syna střídali. Po konzultaci s psychologem paní Jana z domácnosti odešla a syna zatím nechala v jemu známém prostředí, jelikož sama si svůj nový domov teprve budovala. Přestože oba rodiče v rámci konzultací uváděli, že jsou schopni dohodu realizovat, aplikace dohodnutých pravidel se v praxi nezdařila. Z toho důvodu, byla soudem nařízena v rámci předběžného opatření střídavá výchova a upraven kontakt nezletilého s oběma rodiči.⁷⁷

V lednu 2008 podal otec návrh na nové předběžné opatření. Navrhoval upravit styk syna a matky v rozsahu sobota a neděle v sudém týdnu a v lichém týdnu pak středa, čtvrtek a pátek s tím, že matka syna vracela domů otci na noc. V tuto dobu se pomalu začal rozjíždět souboj rodičů o syna, jeho ovlivňování a také vzájemná nevráživost mezi bývalými partnery. Střídavě kontaktovali OSPOD s připomínkami na péči toho druhého a několikrát se mezi nimi strhla vážná hádka i přímo na oddělení.⁷⁸

Toto je ovšem situace, které by se měli snažit partneři vyhýbat, a pracovníci OSPODu předcházet. Ať už si to totiž rodiče uvědomují či ne, je dítě vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky však nebývají rozpoznány včas. Nejde totiž jen o důsledky, které by se projevovaly okamžitě, ale o takové mechanismy, které se začnou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až v období puberty, či dokonce až na začátku jeho dospělosti. To lze dokázat například tím, že do extrémně mladých manželských svazků vstupují mladé dívky a muži především z rozvedených rodin, kde matka sama se vdávala ve velmi mladém věku – často na hranici dospělosti.⁷⁹ V tomto případě se matka sice v extrémně mladém věku nevdávala, ale chci nastínit, jaký vliv může mít v některých případech celková situace v rodině v době rozvodu rodičů na jejich dítě i do budoucna.

⁷⁶ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁷⁷ Srov. tamtéž.

⁷⁸ Srov. tamtéž.

⁷⁹ Srov. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Děti rodina a stres*, s. 134.

Bylo nařízeno soudní jednání, kde byla potvrzena již předtím probíhající střídavá péče. Otec však v zákonné lhůtě podal odvolání ke Krajskému soudu v Ostravě. Požadoval syna výhradně do své péče. Tento svůj požadavek se snažil podpořit řadou tvrzení. Zjistil si, že se matka začala scházet s novým přítelem. Od syna se dověděl, že v době pobytu u matky spí všichni tři na jedné posteli, dále matka nechává syna v péči babičky (své matky) a je v práci místo toho, aby se o syna starala. Dle otce syn po návratu od matky začal koktat a velice špatně spí, má psychosomatické potíže a po návratu od matky je vždy nemocný. Bylo provedeno šetření pracovníky OSPODu a domácnost matky byla shledána v naprostém pořádku, nezletilý zde má svůj pokoj, postel i hračky. Dále bylo otci připomenuto, že i po dobu kdy je on v zaměstnání, nechává syna u svých rodičů, pokud není zrovna ve školce.⁸⁰

Na konci února 2009 otec sám inicioval psychologické vyšetření syna, jehož výsledek zaslal Krajskému soudu v Ostravě. Proti tomuto se však ohradila matka, která k vyšetření přizvána nebyla a kontrovala dále tím, že dotyčná lékařka je otcova známá. Proto bylo nařízeno vypracování posudku znalcem v oboru psychiatrie a pedopsychologie, aby napomohlo vyjasnění celkové situace v rodině a hlavně vztahů obou rodičů k synovi. Z tohoto posudku vyplývá, že malý Jan má názory na celou situaci zprostředkované dospělými. U otce je vystaven negativním informacím o matce a jejím výchovném prostředí a to ho vztahově znejišťuje, což lze hodnotit jako negativní ovlivňování dítěte. Ve výchovném prostředí matky toto zjištěno nebylo. Znalec popsal, jak při společném sezení s matkou a synem po dotazu na to, jak má Jan rád mámu, chlapec odpovídá: „máma je zlá, taťka to říká“. Zároveň ji však hladí po vlasech a dá jí pusku. Celkově pak nezletilý zastává pohrdavé postoje vůči všem, kdo nedosahují patřičně vysoké životní úrovně (v tomto případě jako jeho otec). Způsobilství k výchově syna však mají oba rodiče dobrou. Otec je ve výchově více benevolentní, matka zastává spíše přísnější výchovu. Krajský soud po provedeném dokazování potvrdil rozsudek Okresního soudu a ponechal zatím střídavou výchovu. Všichni účastníci řízení se na místě vzdali práva na odvolání.⁸¹

Při takovémto „zatažení“ dítěte do sporů mezi rodiči, kdy se dítě opakovaně dostává na vyšetření k soudním znalcům, je těžce frustrováno tím, že se má vyjadřovat, ke komu vyjadřuje větší příchylnost, koho z rodičů si více váží a s kým by chtělo žít. Je obecně známo, že dítě se stává jakýmsi prostředníkem, přes kterého si rodiče vyřizují své účty.⁸² V tomto případě to platilo dvojnásob.

⁸⁰ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁸¹ Srov. tamtéž.

⁸² Srov. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Děti rodina a stres*, s. 135.

Na začátku dubna 2009 se matka dostavila na OSPOD se stížností. Otec prý už několik týdnů matce syna nedával v určenou dobu. Vždy měl nějakou výmluvu jako např., že jdou se synem na vyšetření a syn s matkou jít nechce, že je nemocný, nebo s ní nechce jít. Pokud už syna dostala, byl ve špatném psychickém stavu, brečel a chtěl zpět za otcem. Celé situaci ještě pomáhal otec a jeho rodiče, kteří Janovi dali vše, co chtěl na rozdíl od matky, která si nemohla dovolit kupovat mu drahé dárky. Jednou už syna doma měla, ale otec mu neustále volal na mobil, který mu pořídil (v této době měl malý Jan necelých 5 let) a když ho matka vypnula, přijel k ní domů a celou situaci musela nakonec řešit PČR, když přítel matky jejího bývalého druha napadl poté, co ji pan Stanislav urážel na chodbě domu, kde bydlela.⁸³

V období letních prázdnin 2009 se projeví vážné problémy v komunikaci rodičů. Dohodnuté termíny péče o syna nebyly ze strany otce dodržovány kvůli údajnému vyšetření syna očním lékařem. Poprvé matka na změny přistoupila, ve druhém případě jí otec poslal SMS, že Jan pláče a opakuje, že k matce jít nechce. Matka reagovala taktéž formou SMS, kde odpověděla, že pokud k ní syn jít nechce, ať tedy zůstane u otce. Otec jí odpověděl, že malý Jan skáče radostí na posteli a kdy si tedy chce pro něj přijít. Na tuto SMS již paní Jana nereagovala.⁸⁴

Otec, aniž by si uvědomoval možné důsledky takového popuzování dítěte proti matce, jak již bylo prokázáno soudním znalcem, ohrožoval budoucí mravní vývoj svého syna. Kvůli velké sugestibilitě dětí, která trvá až do prvních školních let, je možné napovídat dítěti nepravdy nebo částečné pravdy o druhém rodiči, a to v takových situacích a s takovým citovým přízvukem, že to v dítěti vzbudí odpor nebo strach z druhého rodiče. Dítě je tak uváděno do role, která jeho věku vůbec nepřísluší. Má být soudcem jednoho z rodičů což není vůbec dobrý základ pro utváření jeho budoucích mravních zásad a charakteru.⁸⁵

Před následujícím stykem otec matce oznámil, že se přesunulo oční vyšetření syna i návštěva logopeda a místo dvou týdnů ať ho má matka jen týden. Celou situaci přišla řešit na OSPOD, kde ji bylo doporučeno, ať dá otcí písemně na vědomí, že s takovým řešením nesouhlasí a se synem může k lékaři zajít i ona stejně dobře jako otec. Druhý den se na oddělení dostavil i otec, který pracovníkům vytykal, že matce straní a jeho neustále znevýhodňují. Byl poučen o tom, že stejně tak jako on i matka dítěte je jeho zákonným zástupcem a není tedy důvod, proč by na vyšetření nemohla syna doprovodit. Kvůli tomu

⁸³ Srov. spisová dokumentace Magistrátu „města X“.

⁸⁴ Srov. tamtéž.

⁸⁵ Srov. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Děti rodina a stres*, s. 145.

není nutné měnit předem domluvený termín pobytu syna u matky. Byl také upozorněn, že s ohledem na stále trvající problémy v komunikaci mezi rodiči, je ze strany OSPODu zvažována možnost uložení povinnosti využít pomoci odborného poradenského zařízení. Na to otec reagoval tak, že nevidí důvod, proč by měl chodit někam k psychologovi, když problémy dělá výhradně matka. Vytýkal, že OSPOD hájí zájem matky a ne dítěte a že celou záležitost bude řešit prostřednictvím nadřízeného orgánu. Podal tedy stížnost, kterou prošetřil tajemník magistrátu. Žádné pochybení v postupu pracovníků OSPODu však neshledal.⁸⁶

Ještě dříve, než byl domluven termín první terapie se však na OSPOD dostavila matka nezletilého. Přišla oznámit, že už dále nemůže, protože ji otec malého Jana už úplně zdeptal a ona to nevydrží takto dále. Nemá žádnou vůli dále o syna bojovat a stěhuje se k rodičům na Slovensko i se svým přítelem. Sdělila, že syna si může otec nechat, že ona už se sem nikdy nevrátí.⁸⁷

Na tomto případě je zřetelné, že pokud by se ubralo byrokracie a OSPOD matce důsledněji prezentoval možná řešení situace a přiměl ji k větší aktivitě, mohlo vše dopadnout jinak. Pracovníci péče o dítě však nevyužili všech prostředků, které jim zákon umožňuje při hájení oprávněných zájmů dítěte a jejich přístup postrádal preventivní zaměření. Soustředili se až na následná řešení vzniklých problémů. Pracovníci neinformovali matku například o možnosti řešení, které umožňuje trestní zákon, což mohlo být podání trestního oznámení na otce, pro maření výkonu rozhodnutí (§117 odst. 3 trestního zákona). Důsledný postup státních orgánů umožňuje, aby byl povinný rodič trestně stíhán již po třetím zmařeném styku, avšak takové trestné činy jsou u nás zatím postihovány jen výjimečně. Je velká škoda, že matka takto nepostupovala, protože trestní stíhání je prostředkem, který je k dítěti šetrný a naopak účinný směrem k danému rodiči. Pasivita matky naopak otci „nahrávala do karet“. Pokud totiž po trestném činu nepřijde trest, jde o posílení takového chování.⁸⁸

Druhou možností zde mohlo být využití §27 zákona o rodině. Ten stanoví, že bránění ve styku s dítětem je podnětem pro změnu výchovného prostředí. Dojde-li tedy k opakovanému a bezdůvodnému zabránění setkání oprávněného rodiče s dítětem, měl by to podle zákona být důvod ke svěření dítěte druhému rodiči. V tomto případě by bylo podání návrhu v kompetenci OSPODu a domnívám se, že mohlo mít výrazně preventivní charakter. Vědomí hrozící změny mohlo mít na otce vliv a ten pak mohl přehodnotit své

⁸⁶ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁸⁷ Srov. tamtéž.

⁸⁸ Srov. Zákon č. 140/1961 trestní zákon, §117 odst. 3.

jednání.⁸⁹ Otcí se však podařilo vyvinout na pracovníky tlak, díky kterému se OSPOD více soustředil na obhájení svých postupů, než na to, co je skutečně dobré pro dítě. Je tedy nutné více využívat řešení, která zákon umožňuje a postupovat při řešení případu s větší razancí, ovšem nezapomínat na zájem dítěte.

I v tomto případě byla zpráva o poměrech v rodině a domácnosti vypracována kvalitně a několikrát aktualizována v rámci pravidelných šetření v domácnostech obou rodičů. Dotyčná pracovnice ve svých zprávách také podávala informace o charakteru rodičů a jejich syna, o názorech na jeho výchovu a jak tato zvolená výchova a jednání zejména ze strany otce, může ovlivnit osobnost a charakter jeho syna do budoucna. Taktéž detailně popsala vzájemné vztahy mezi synem a každým z rodičů a zaměřila se i na prarodiče jak z matčiny, tak z otcovy strany. Dokonce zde byly i informace z MŠ o chování malého Jana v kolektivu dětí. Její závěry nakonec potvrdila i zpráva o vyšetření obou rodičů a jejich syna soudním znalcem v oboru psychiatrie a pedopsychologie, které si soud pro posouzení celé situace vyžádal.

4.3. Případ třetí

Nezletilý Radim se narodil v roce 1997. Jeho otec zemřel o dva roky později a matka Pavla (1979) žije se synem sama u své matky. Problémy s tímto chlapcem začaly už v MŠ a pokračovaly v 1. třídě ZŠ. Radim nereagoval na výzvy, byl k učitelce vulgární a také zákeřný k ostatním dětem – často bez důvodu a varování ostatní napadal. V této době se o něj poprvé začali zajímat kurátoři pro mládež. Bylo provedeno vyšetření v psychiatrické léčebně, kde zjistili lehkou mozkovou dysfunkci (LMD). Radim od té doby každý měsíc docházel k psychiatrovi na kontrolu a bral léky na zklidnění.⁹⁰

První problémy se zákonem měl v prosinci 2005 (ve věku 8 let). Společně s několika kamarády přepilovali zámek na boční skříni novinového stánku a ukradli zde uskladněné časopisy, které pak rozházeli po okolí. Od srpna 2007 pak následoval dlouhý výčet krádeží v obchodech, kde Radim kradl hlavně potraviny a v několika případech také alkohol, který jak vypověděl, kradl pro bezdomovce, se kterými se chtěl spřátelit. Při všech rozhovorech s kurátorem sliboval, že už krást nebude a polepší se. Ve škole měl stále problémy s chováním, ale známky měl výborné. Matka při rozhovoru s kurátorem uvedla, že chodí do práce na 3 směny a na syna nemá moc čas. Podle ní prý léky na zklidnění zabírají stále méně a Radim zase začal krást. Také uvedla, že navíc se jí doma ztrácejí

⁸⁹ Srov. Zákon č. 94/1963 o rodině, §27.

⁹⁰ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

cigarety. Bylo jí doporučeno se synem navštívit pedagogicko-psychologickou poradnu (PPP). Na nějakou dobu se problémy podařilo vyřešit díky silnější medikaci.⁹¹

Velkým problémem, jak matka sama přiznala, bylo, že na syna nemá moc času. Zde vidím jednu z příčin Radimova chování. Mohla by to být jistá forma kompenzace, jak píše Labáth:

*Protože se dítěti nedaří dosáhnout ve škole nebo v rodině uznání, utíká do jiného prostředí a volí jiné cesty ocenění. Agresivní činy jsou tedy hledáním pozornosti ze strany dospělých, zejména těch, kteří jsou pro dítě emocionálně důležití, a také jako jakýsi ventil nashromážděných nepříznivých emocionálních obsahů.*⁹²

Dalším důvodem může být také absence otce a chybějící vzor, se kterým by se mohl chlapec identifikovat. Postrádá druhý specifický zdroj chování a specifickou autoritu.⁹³

1. 12. 2009 však telefonoval ředitel školy na OSPOD. Sdělil, že Radim je stále nervózní, labilní, plive na spolužáky i učitelku, je vulgární a nikoho nerespektuje. Ke spolužákům jiné barvy pleti měl rasistické poznámky. Třídní učitelka uvedla, že matka se školou nespolupracuje a nezvedá telefon. Od 19. 1. 2009 opět začal krást, chodit za školu a dokonce napadl ve škole handicapovaného žáka. Pokud byl s matkou předvolán na OSPOD, sliboval, že se polepší. Snažil se své chování vysvětlit, zlehčovat závažnost situace. Kurátor uvedl, že Radim dokáže nepokrytě lhát, ale při větším nátlaku poleví a rozbřečí se.⁹⁴

Takové chování koresponduje s výzkumem osobnosti mladistvých pachatelů trestné činnosti, který provedli Peterson a Quaye. Podle jejich zjištění patří Radim do skupiny, která je charakteristická kolísavým chováním, nejistotou a úzkostí. Pro takové děti jsou typické mechanismy, jako je útěk, vyhýbání se zátěžovým situacím a záškoláctví.⁹⁵

20. 3. 2009 se celá situace opakovala a problémy ve škole narůstaly. Radim měl velké množství zameškaných neomluvených hodin, pokud byl ve škole, byl nezvladatelný a na každou výtku reagoval útekem ze školy. Když ředitel hlavní vchod do školy zamknul, Radim vyskočil z okna a utekl. Celou situaci opět řešil kurátor. Radim se přiznal, že chodí

⁹¹ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁹² LABÁTH, V., *Riziková mládež*, s. 37.

⁹³ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*, s. 45.

⁹⁴ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁹⁵ Srov. PETERSON a QUAYE in LABÁTH, V., *Riziková mládež*, s. 37.

za školu. Každé ráno odjel autobusem směrem do školy, ale pak se potuloval venku – škola ho nebaví. S matkou znovu navštívil PPP, kde se řešil přestup na jinou školu od dalšího školního roku. Na současné dokončí 1. stupeň a pak půjde jinam. Soukromá ZŠ, kterou navštěvuje, se bude specializovat na handicapované žáky a Radim zde nemůže zůstat. Do konce školního roku už však do školy nechodil po incidentu na škole v přírodě 29. května.⁹⁶

1. 6. 2009 byl zadržen PČR poté, co společně se dvěma staršími kamarády vykradl garáž. Zde odcizili malou motorku a dvě kola. Po navrácení věcí majiteli a sepsání protokolu byl hlídkou odvezen domů, kde byla pouze babička. Matka doma nebyla. Když mu dva dny po krádeži v obchodě kurátorka vysvětlila situaci a že mu hrozí ústavní výchova (ÚV), odpověděl, že se dnes asi ještě s kurátorkou uvidí, protože má chuť na něco dobrého a do obchodu půjde zase.⁹⁷

21. 7. 2009 provedl zatím nejzávažnější trestný čin. Společně se dvěma staršími chlapci se vloupali do bytu v přízemí, kam vnikli přes pootevřené dveře balkonu. Zde pak odcizili notebook s příslušenstvím, fotoaparát a hotovost. Ten samý den pozdě večer pak ještě vnikli po rozbití okna do restaurace, kde zcizili větší množství alkoholu. 28. 7. 2009 vypověděl, že celou věc provedli z nudy, a také proto, že potřebovali peníze a on se chtěl před kamarády vytáhnout, protože je v partě nejmladší. Odmítal však přiznat, na co je potřebovali. Radim uvedl, že se o něj matka vůbec nestará, věčně není doma a pije. Tuto skutečnost OSPOD ověřil u Radimovy babičky, sousedů v domě, kteří vypověděli, že matka často domů přichází podnapilá pozdě večer nebo ráno a také u rodičů Radimových kamarádů, u kterých Radim přespával i když byla druhý den škola. Když se ho kurátorka zeptala, co si myslí, že z něj bude, odpověděl, že chce vykrádat banky. Dne 5. 8. bylo soudem uloženo výchovné opatření na základě § 43/1b zákona o rodině – dohled v rodině.⁹⁸

Toto je chování, které je u dítěte frustrovaného nízkou podporou rodiny velmi pravděpodobné. Potřeba přijetí vrstevnickou skupinou je mnohem silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Vůdce takové skupiny má obvykle na její členy značný vliv, který také využívá.⁹⁹

Několik týdnů se zdálo, že se Radim uklidnil, ale 16. 9. s ním matka přišla na OSPOD. Radim po prvních pár dnech v nové škole řekl, že už tam chodit nebude a chce na

⁹⁶ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

⁹⁷ Srov. tamtéž.

⁹⁸ Srov. tamtéž.

⁹⁹ Srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*, s. 83.

jinou školu. Přímo před kurátorkou matce nadával a křičel na ni, že ji nenávidí. Matka řekla, že už syn skoro nechodí domů a přespává u kamarádů. Bylo domluveno, že od 7. 10. 2009 Radim nastoupí do střediska výchovné péče (SVP).

Středisko výchovné péče poskytuje všestrannou preventivní pomoc a péči dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Péče je zaměřena především na zmírnění či odstranění již vzniklých poruch chování a na prevenci dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji dítěte.¹⁰⁰

Dva týdny po nástupu do SVP však byl pobyt přerušen. Radim měl obrovské výchovné problémy – odmítl jít s ostatními, nechtěl brát léky, lehl si na silnici před nákladní auto a neustále ohrožoval svým chováním ostatní. 27. 10. však v SVP Radimův pobyt definitivně ukončili poté, co napadl vychovatelku a zabarikádoval se v klubovně. Ze zprávy psychologa SVP je patrné, že je Radim citově deprivovaný, výchovně opomíjený a problémový ve většině činností. Nezvládá běžné druhy zátěže a je nerad omezován. Při významných požadavcích na jeho osobu má tendence k útěku a odmítání, má snahu napadat ostatní fyzicky i verbálně – je osobou okamžité reakce, nezvažuje důsledky svých rozhodnutí a činů. Z tohoto pohledu je jasné, že prognóza dalšího Radimova vývoje není optimistická. Potíže jsou sice částečně medicínského charakteru s nevhodnými osobnostními dispozicemi, ale rozhodující při jeho výchovných obtížích byla jeho nepodnětná a nedostatečná výchova a z postoje jeho matky je zřejmé, že ani do budoucna nedojde k potřebné změně. Jak už bylo zjištěno dříve, matka se o syna prakticky nestarala, na jeho výchovu rezignovala, protože si s ním nevěděla rady a začala pít. Psycholog navrhl OSPODu více pracovat s matkou, aby si uvědomila svou odpovědnost za výchovu. Problém však byl v tom, že si Radim matky neváží. Zažil příliš mnoho osobních zklamání a neúspěchů hlavně co se týče vztahu s matkou a kontaktu s vrstevníky, což vedlo k jeho zatvrzelosti a citové tvrdosti.¹⁰¹

Kurátorka se řídila doporučením SVP a vše vypadalo slibně. Radim chodil pravidelně do školy a matka s ním byla také spokojená. Syna vodila do školy každý den osobně. Od poloviny listopadu už však zase do školy nechodil a matka oznámila na OSPODu, že už neví jak dál. Na chodbě školy se s ním Radim porval a vulgárně jí nadával. Potom ze školy utekl. Na základě všech předchozích skutečností, rozhodl soud 23. 11. o možnosti nařízení ÚV. Zde Radim slíbil, že už bude hodný, bude chodit do školy a do

¹⁰⁰ Srov. Zákon č. 109/2009 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, §17.

¹⁰¹ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

ústavu nechce. Zástupce opatrovníka tedy navrhl jednání odročit, aby bylo možno se přesvědčit o skutečných úmyslech nezletilého. 19. 12. ale na OSPOD přišlo oznámení ze školy, že v období od 30. 11. do 17. 12. měl Radim 65 zameškaných hodin výuky a z toho je 58 neomluvených. Matka se školou odmítla komunikovat. Později jí bylo sděleno, že je podezřelá z trestného činu ohrožování mravní výchovy svého syna (dle § 217 trestního zákona).¹⁰²

4. 1. 2010 proběhlo soudní jednání ve věci nařízení ústavní výchovy, kterou soud nakonec nařídil. Datum nástupu Radima do zařízení mělo být upřesněno později, podle volné kapacity daného ústavního zařízení. Nakonec bylo stanoveno na 1. 3. 2010 avšak v době zbývajících do nástupu do zařízení Radim napadl venku mladšího chlapce. Vyrázil mu zub, vzal tašku s nákupem a peníze a řekl mu, že pokud o tom někomu poví, najde si ho a zlomí mu nos. Vzhledem k tomu, že obviněný nedosáhl věku 15 let, byl tento případ odložen. Dne 1. 3. pak Radim nastoupil do DDÚ a již druhý den měl OSPOD informace o tom, že se začalo projevovat jeho problémové chování.¹⁰³

V tomto případě byla dle mého názoru již od počátku chyba v přílišné benevolenci OSPOD i soudu. Neustále se jen přesvědčovat, jestli nezletilý svá tvrzení a sliby u soudu, nebo při rozhovoru s kurátorkou myslí vážně, není dobře zvolený postup. To ovšem souvisí i s celkovým přístupem k mladistvým delikventům v ČR. I přes to, že počet majetkových trestných činů spáchaných mladistvými roste a dochází i k nárůstu násilných útoků, tak současná právní úprava nedává dostatek možností, jak uložit taková opatření, která by odpovídala a byla dostatečnou reakcí na delikventní jednání a spáchání činu jinak trestného. Tento stav by mohl být změněn pomocí snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti u takto mladých pachatelů. Potom by jejich trestná činnost mohla být řešena širší škálou nápravných prostředků.

Je známým faktem, že některé skupiny používají děti do 15 let věku ke krádežím a jiné trestné činnosti. Takový mladý delikvent pak s trestnou činností končí právě v 15 letech. Pokud by byla hranice stanovena např. na 12 let, mělo by takové opatření preventivní a odstrašující účinek.¹⁰⁴ Společně s touto hranicí by mohly být např. zavedeny přísné peněžní tresty pro rodiče dětí mladších 12 let, které by páchaly trestnou činnost nebo také velký počet hodin veřejně prospěšných prací pro tyto rodiče. Podle §93 zákona č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže je sice umožněno, aby soud uložil dětem mladším 15 let, které se dopustí činu jinak

¹⁰² Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

¹⁰³ Srov. tamtéž.

¹⁰⁴ Srov. Kriminální děti - současná právní úprava, Dostupné na www.trestni.juristic.cz/510461/clanek/trest3 15.3. 2010

trestného některá opatření jako dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického či psychologického programu ve středisku výchovné péče, nebo ústavní výchovu.¹⁰⁵ Účinnost takových opatření, pokud jsou vůbec realizována, však není dostačující.

I podle spisů, do kterých jsem měl možnost nahlédnout, byla možnost uložení ochranné výchovy, tedy té nejhorší možné varianty pro mladistvého delikventa, realizována jen zřídkakdy. Většinou je nařízena výchova ústavní. V tomto konkrétním případě však byla nařízena pozdě. Radimovo chování a nezodpovědný přístup jeho matky k výchově, měly být jasným signálem k nařízení ústavní výchovy, a také k potrestání matky za zanedbávání výchovy syna a jeho neustálé neomluvené absence ve škole. Kvůli nerozhodnosti se začaly problémy více řešit až po napadení a okradení devítiletého dítěte. Celá situace vůbec nemusela nastat. Přepadený chlapec má v důsledku prožitého stresu a vyhrožování psychické problémy a viník celé situace zůstal prakticky nepotrestán, protože byl případ odložen kvůli jeho nízkému věku.

Spis nezletilého je velmi podrobný vzhledem k tomu, že je veden již od jeho sedmi let. Obsahuje všechny informace nutné k pochopení celé situace, tzn. rodinnou anamnézu (prostředí, vztahy, zaměstnání matky a její přístup k výchově, atd.), informace o stupni mravního a rozumového vývoje nezletilého doplněné o zprávy psychologů i psychiatrů. Navíc kurátorka pravidelně vedla s nezletilým rozhovory, při kterých se snažila zjistit a pochopit motivy jeho činů a také, jestli Radim vůbec chápe jejich důsledky. Při těchto rozhovorech se postupně dověděla o prostředí, ve kterém se zdržuje i o lidech a kamarádech, se kterými se pravidelně stýkal a páchal trestnou činnost. V tomto případě fungovala i spolupráce se školou, kterou Radim navštěvoval. Šlo o soukromou ZŠ a třídní učitelka s kurátorkou intenzivně spolupracovala. Pravidelně na OSPOD zasílala zprávy o jeho chování, prospěchu i náladách. Podstatnou chybou ovšem byl nedostatek návrhů preventivního řešení situace. Čekat, jestli nezletilý dodrží to, co slíbil a to hned v několika případech, kdy už se mohlo přistoupit k řešení problému, nebyl vhodně zvolený postup.

4.4. Případ čtvrtý

Sedmnáctiletá Mária (1993) se do „města X“ dostala autem z Bratislavy společně s partou kamarádů. V obchodním centru ji pak ve 22.25 přistihla ochranka, jak krade alkohol a předala ji policii, která ji odvezla na služebnu a kontaktovala pracovníci OSPODu na krizovém služebním telefonu, protože kamarádi, se kterými přijela, z místa odjeli okamžitě, jakmile viděli, že byla při krádeži chycena.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, §93

¹⁰⁶ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

V takové situaci je Obecní úřad povinen učinit všechna nezbytná opatření, která směřují k ochraně zdraví a života dítěte. O tomto uvědomí Obecní úřad obce s rozšířenou působností a neprodleně také Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí v Brně. Takovým opatřením je podání návrhu na nařízení předběžného opatření, na ustanovení opatrovníka či poručníka a zprostředkování umístění a azylovém zařízení.¹⁰⁷

Po sepsání protokolu kontaktovala kurátorka matku nezletilé, která však oznámila, že si pro ni přijet nemůže, protože pila alkohol a pro dceru tak nebude schopna do rána přijet. V ideálním případě by v takové krizové situaci měl nezletilou přijmout DDÚ ve spádové oblasti. Vychovatel, který měl tu noc službu, však z nepochopitelných důvodů odmítl Márii přijmout. Jako důvod kurátorce uvedl, že může být pod vlivem drog. Na ujištění kurátorky i PČR, že je dívka naprosto v pořádku, nebral žádný zřetel.¹⁰⁸

Zde jde o jasné pochybení vychovatele, který měl v DDÚ noční službu a zřejmě si ji nechtěl komplikovat. Pracovnice se spokojila s tím, že se celý případ podařilo vyřešit a později pouze telefonicky kontaktovala DDÚ, aby celou situaci vyjasnila. Myslím si, že měl být podán podnět k vyšetření postupu zaměstnance DDÚ ke zřizovateli zařízení, což je v tomto případě Krajský úřad.

Dále byl kontaktován Klokánek pro děti ve městě „Z“, kde dostali opět zamítavou odpověď se stejným odůvodněním. Dalším řešením by bylo umístit nezletilou do cely předběžného zadržení, než si pro ni matka ráno přijede.¹⁰⁹

PČR ovšem toto nemůže učinit bez dostatečného odůvodnění (např. napadení policisty zadrženým - §155 trestního zákona, který hovoří o napadení veřejného činitele), i když v tomto případě šlo pouze o to, aby zde Mária přečkala noc a policisté měli dobrou vůli pomoci. Zákon však policii takové řešení situace neumožňuje.

Nejjednodušší bylo umístit nezletilou do DDÚ v Praze, kam se umísťují všichni nezletilí cizinci bez doprovodu, kteří se nacházejí na území ČR, nezletilí žadatelé o mezinárodní ochranu bez doprovodu a nezletilí cizinci, kteří jsou zadrženi na území ČR. Policie ovšem odmítla vézt kurátorku s nezletilou do Prahy. Policisté byli ochotni je odvézt do 20km vzdáleného spádového DDÚ, ale do Prahy ne, jelikož na to nemají čas, a také ani pohonné hmoty na tak dlouhou cestu. Na to, aby vezla kurátorka nezletilou do Prahy sama, neměla prostředky. V krizovém kufříku mají totiž zaměstnanci OSPOD pouze 2000Kč na

¹⁰⁷ Srov. KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V., *Sociálně - právní ochrana dětí*, s. 113.

¹⁰⁸ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž.

dopravu. V době, kdy se celá situace řešila po telefonu za účasti dalších pěti pracovníc OSPODu už žádný vlak do Prahy nejel. Poslední možností byl ještě Klokánek v krajském městě. Zde byli ochotni nezletilou přijmout na noc, ale opět měli obavy, aby nebyla pod vlivem nějakých návykových látek. V poslední chvíli zavolala pracovníci OSPODu matka nezletilé a požádala, ať Máriu posadí na vlak do Bratislavy, který jede ve 3:19. Matka sdělila, že peníze u sebe Mária má a slíbila, že si ji na nádraží v Bratislavě vyzvedne. V doprovodu příslušníka nádražního oddělení PČR pak Mária odjela do Bratislavy, kde byla předána matce.¹¹⁰

V tomto případě bylo největším problémem, že pracovníce OSPODu nikdy podobnou situaci neřešily. Dotyčná kurátorka postupovala správně, avšak přístup pracovníků v zařízeních pro děti, ať už to byl DDÚ, nebo Klokánky, byl velmi neprofesionální. Tento přístup by se dal pochopit u zaměstnance Klokánku, kde jsou přece jen mnohdy menší děti a obavy z toho, že by zde na noc byl mladistvý pod vlivem drog, mohou být oprávněné. V zařízení jako je DDÚ je však takový přístup neomluvitelný. Zaměstnanec takového zařízení by měl být dobře vycvičený a proškolený profesionál, který má dostatek kompetencí k tomu, aby si poradil i v takovéto situaci. Ať už byly důvody jakékoliv, měli by lidé, kteří pracují v zařízeních pro děti být pružnější, vstřícnější při řešení takovýchto situací a vzhledem ke zvolené profesi i schopni si poradit s jakýmkoliv mladistvým, i když je třeba pod vlivem drog.

¹¹⁰ Srov. spisová dokumentace OSPOD Magistrátu „města X“.

Závěr

Cílem této práce bylo vyhledat ve spisové dokumentaci orgánu sociálně-právní ochrany dětí problémové případy, popsat je, analyzovat proces jejich řešení a identifikovat případné nedostatky, které se mohly v tomto procesu vyskytnout a případně doplnit vlastní názory na řešení. První kapitola popisuje historický vývoj sociálně-právní ochrany dětí na našem území od roku 1863 do současnosti. Druhá kapitola obsahuje právní ukotvení sociálně-právní ochrany dětí v ČR a třetí pak vybrané situace, které orgány sociálně-právní ochrany řeší. Problémovým případům je věnována čtvrtá kapitola, kde se nachází jejich popis, analýza a celkové zhodnocení obsahu a nedostatků spisů, doplněné o názory na postup orgánu sociálně-právní ochrany, spolupráci s jinými organizacemi nebo institucemi a vlastní názory na řešení případu.

Není pochyb, že dětství má nárok na zvláštní péči a právní ochranu a stejně tak rodina, jako přirozené prostředí pro růst a blaho dětí a jako základní jednotka společnosti, musí mít nárok na ochranu a pomoc, aby mohla dobře plnit své funkce, jak se píše v preambuli Úmluvy o právech dítěte OSN.

Ve velkém množství případů je však OSPOD při jejich řešení vlastní vinou vyřazen. Kontakt s rodinou je omezen pouze na funkce kontrolní a také často represivní. Místo toho, aby byl sociální pracovník vnímán jako pomocník v nouzi, je přijímán spíše negativně. To je způsobeno hlavně přístupem samotných pracovníků. Mnohdy jsou to zaměstnanci, sice s mnohaletými zkušenostmi, ovšem se zažitým postupem práce, který moderní sociální práci neodpovídá. Dochází tak mnohdy k chybám, které bohužel mohou mít vliv na budoucí život dítěte. Do této skupiny patří tzv. „práce od stolu“ nebo nerespektování názoru samotné rodiny a dítěte na situaci. Celý případ je pak přizpůsoben zaběhnutým stereotypům práce.¹¹¹

Mnohdy úplně chybí mezioborová spolupráce s odborníky z jiných oblastí, jako je psychologie a školství a také neziskové organizace. V neziskové organizaci zabývající se prací s dětmi ve věku 6 až 18 let pracuji a mohu potvrdit, že až na pár výjimek OSPOD spolupráci realizuje pouze formou funkce kontrolní a v některých případech dokonce odmítají komunikovat úplně. Podceněním takové spolupráce však OSPOD okrádá dítě a rodinu o řešení, které by jim vyhovovalo nejvíce. Při každodenním kontaktu s rodinou může takový pracovník neziskové organizace zjistit mnohem více, než OSPOD při občasných kontrolách v rodině. Malý podíl terénní práce OSPODu zase souvisí s nízkým počtem pracovníků a nedostatkem financí. Celková péče o děti je pak nesourodá a postrádá

¹¹¹ Srov. Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, Dostupné na www.mpsv.cz/files/clanky/7306/Navrh_opatreni_k_transformaci.pdf 10.3.2010

návaznost, protože se filosofie péče o dítě u jednotlivých organizací výrazně liší.

První krok opačným směrem by měl být zaměřen na prevenci a ne na řešení následků krizových situací rodiny a dítěte, jak je tomu v současné době. Pro realizaci tohoto návrhu ovšem bude nutné lépe financovat systém péče o dítě, ať už na státní či neziskové úrovni. S lepším financováním bude možné přijmout větší počet sociálních pracovníků, tím se sníží počet uživatelů na jednoho pracovníka, práce bude moct být více důsledná, podrobná, efektivní a kontakt s uživatelem dostatečně intenzivní.

Druhým návrhem je dobré komunitní plánování, propojení a návaznost služeb v daném místě. To znamená dobrou spolupráci všech úřadů a institucí. Ne všechny obce v současné době využívají komunitní plánování dostatečně a chybí tak návaznost na sociální a další služby poskytované neziskovými organizacemi. Nejdříve by ovšem státní orgány musely začít více spolupracovat s NNO jak již bylo zmíněno.

Třetím bodem, by měla být výměna mnoha současných pracovníků OSPOD za pracovníky mladší, s požadovanou kvalifikací a výbornou znalostí moderních postupů sociální práce. Nepochybuji o bohatých zkušenostech takových zaměstnanců, ale mnohdy právě kvůli těmto lidem, kteří práci dělají 20 i více let, vnímá veřejnost práci OSPOD negativně z důvodu jejich přístupu k práci, zaběhnutým postupům a nepříjemnému vystupování. Mladí lidé sice nebudou mít tolik zkušeností, ale bohatě tento nedostatek vynahradí svými znalostmi.

Anotace

Příjmení a jméno autora: ŠENOVSKÝ Tomáš

Instituce: Katedra křesťanské sociální práce CMTF UP v Olomouci

Název práce: Sociálně právní ochrana dětí v ČR a vybrané problémy spojené s jejím výkonem

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

Počet stran: 46

Počet titulů použité literatury: 19

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana dětí, rodina, rozvod, kriminalita mládeže

Bakalářská práce analyzuje výkon sociálně-právní ochrany dětí orgány SPOD v problémových případech. Cílem je vyhledat tyto případy ve spisové dokumentaci orgánu OSPOD, popsat je, analyzovat proces jejich řešení a identifikovat případné nedostatky, které se mohly v tomto procesu vyskytnout, a případně doplnit vlastní názory na řešení.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

HARTL, P., HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*, 1. vydání, Praha, Portál, 2000, 776 s., ISBN 80-7178-303-X

MNV a MŠMT, *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995 – 2004*, vydalo MNV a MŠMT, 2007, 51 s., ISBN 978-80-254-0259-7

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

VEČERKA, K., HOLAS, J., a kol., *Mládež v kriminologické perspektivě*, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, 129 s., ISBN 978-80-7338-079-3

Zákon č. 109/2009 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině

Zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákon

Literatura

DUNOVSKÝ, J., *Dítě a poruchy rodiny*, 1. vydání, Praha, Avicenum, 1986, 140 s., ISBN 08-040-86

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, Praha, Grada Publishing, 1995, 248 s., ISBN 80-7169-192-5

- FISCHER, S., ŠKODA, J., *Sociální patologie – analýza příčina možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, Praha, Grada Publishing, 2009, 224 s., ISBN 978-80-247-2781-3
- GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E., BŮŽEK, A., *Obecná pedagogika II*, 2. vydání, HANEX, Olomouc, 2003, 192 s., ISBN 80-85783-24-X
- HOLUB, M., NOVÁ, H., *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*, Praha, Linde, 2004, 751 s., ISBN 80-7201-451-X
- KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V., *Sociálně právní ochrana dětí*, Praha, ASPI, 2006, 228 s., ISBN 80-7357-214-1
- LABÁTH, V., a spol., *Riziková mládež*, 1. vydání, Praha, Sociologické nakladatelství, 2001, 157 s., ISBN 80-85850-66-4
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*, 2. aktualizované vydání, Praha, Grada Publishing, 2006, 368 s., ISBN 80-247-1284-9
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., *Psychická deprivace v dětství*, 2. přepracované vydání, Praha, Státní zdravotnické nakladatelství, 1968, 383 s., ISBN neuvedeno
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Děti, rodina a stres*, Praha, Galén, 1994, 214 s., ISBN 80-85824-06-X
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*, 2. aktualizované vydání, Praha, Portál, 2003, 344 s., ISBN 80-7178-771-X
- MUSIL, J., *Cyril Stejskal – život a dílo*, 1. vydání, Olomouc, 2005, 126 s., ISBN 80-903449-0-9
- NOVOTNÁ, E. BURDOVÁ, V. BRABENEC, F., *Zákon o sociálně – právní ochraně dětí – Komentář*, 3. aktualizované vydání, Praha, Linde, 2007, 472 s., ISBN 978-80-86131-72-6
- PAVLOVSKÝ, P., a kol., *Soudní psychiatrie a psychologie*, 3. rozšířené a přepracované vydání, Praha, Grada Publishing, 2009, 232 s., ISBN 978-80-247-2618-2
- POUPĚTOVÁ, Š., *Netrapte se po rozvodu*, 1. vydání, Praha, Grada Publishing, 2009, 176 s., ISBN 978-80-247-2046-3
- de SINGLY, F., *Sociologie současné rodiny*, Praha, Portál, 1999, 128 s., ISBN 80-7178-249-1

ŠPECIÁNOVÁ, Š., *Sociálně - právní ochrana dětí*, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2007, 36 s., ISBN 978-80-86991-27-6

VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie – dětství, dospívání, stáří*, 1. vydání, Praha, Portál, 2000, 522 s., ISBN 80-7178-3080

VESELÁ, R., *Familie und Familienrecht in der Tschechischen Republik*, 1. vydání, GRIN, Verlag, 2009, 164 s., ISBN3640451368, 9783640451364 164 s.

Elektronické zdroje

Kriminalita dětí - současná právní úprava, [cit.2010-03-15]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.trestni.juristic.cz/510461/clanek/trest3>>

MAREŠOVÁ, A., *Současný stav kriminality mládeže*, [cit.2010-03-24]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf>

Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, [cit.2010-03-10]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7306/Navrh_opatreni_k_transformaci.pdf>

Sdělení MZV č. 104/1991 o přijetí Úmluvy o právech dítěte, [cit.2009-11-07]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf>

Společná a střídavá péče, [cit.2010-03-24]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.soc.cas.cz/info/cz/25066/Spolecna-a-stridava-pece.html>>